

אלון בכות

על רבינו הגדול זיע"א

חלקם נאמרו במקהלות עם - בימי הבכי

כתוב בנביא שמואל א, כ"ח, ג', ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו כו', וברש"י מביא מהתרגום: וספדו עלוהי אניש בקרתיה, ובעירו מוסב על ויספדו לו, ספדוהו ברמה כשקברוהו, וספדוהו בעירו, ובילקו"ש א' כ"ה פרשתא כ"ה כתוב: ויקברוהו ברמה ובעירו וכי אין אנו יודעים שהרמה עירו אלא מלמד שספדו לו כל ישראל בעירו כדרך שספדו לו ברמה, ומפני רק שמואל זכה לזה מבואר במדרש שם אמר ר' שמואל בר נחמני משלו נתנו לו לפי שכתוב בו והלך מידי שנה בשנה כו', ושם מבואר דשמואל היה מסתובב בכל ישראל לשפוט את ישראל בכל מקום ומקום.

למדנו ששמואל ספדו לו בכל מקום ומקום מפני שהעמיד את ישראל בכל מקום ומקום, ואנן מה נענה על מרנא ורבנא רבינו שמואל נ"ע הכ"מ איך שהיה מעורר בכל מקום ומקום בישראל בדרך התורה והעבודה ובודאי חיוב ההספד הוא בכל מקום ומקום.

ובר"מ פי"ג מהלכות אבל ה"י: אין בוכין על המת יותר מג' ימים ואין מספדין יתר על שבעה בד"א בשאר העם אבל ת"ח הכל לפי רוב חכמתן ואין בוכין עליהם יתר על ל' יום כו', וכן אין מספדין יתר על שנים עשרה חודש כו', ומבואר דת"ח אין לו השיעור שקבעו חז"ל לימי הבכי אלא הכל לפי רב חכמתן, רבינו זיע"א היה ת"ח עצום בכל מכמני התורה כפשוטו ממש וימים אלו ודאי ימי בכי, ועוד היה רבינו זיע"א חד בדרא בהעמדת תלמידים, והדרך שהיה לו לכל תלמיד ותלמיד בפנ"ע.

ובגמ' ע"ז ה: תד"א לעולם ישים אדם עצמו כשור לעול וחמור למשאוי, שור שמניחים עליו העול ע"ז לא הולך ימין ושמאל והולך ישר, וחמור במשאוי דהחמור גם כשיש לו משאוי על כתפו גם כשהולך לישון הוא עם המשא, וברש"י עה"ת יששכר חמור גרם כו', חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעין אותו משא כבד, ובכלי יקר שם כחמור זה שהוא ומשאוי קשורים יחד לא יתפרדו כך קנין התורה דבק בו ואינו נפרד ממנו ולא כמו זבולון שהוא וקנינו נפרדים כו', ובמקור הדברים בתנא"א פ"ב: אשרי אדם השם עצמו כשור לעול כו' וישב ויהגה בכל יום בתורה תמיד מיד רוח הקודש שורה עליו ותורתו בתוך מעיו כו'.

לבא ולדבר על רבינו זיע"א הכ"מ הרי השור לעול והחמור למשאוי היה אצלו לא יאומן כי יסופר ממש, עמל התורה בכל החשק והכוחות, אהבת תורה נשגבה עד מאוד, והתורה היתה דבוקה בו ממש ממש, הסיפורים על עמל התורה דיליה מן הנפלאות ממש, ובכל סוגיא וסוגיא לרדת לעומקן של דברים דק עד דק בכל מימרא בגמ', בכל לשון בראשונים והכל בלא הפסק והתעייפות כלל.

סדר לימודו בסדר א', תמיד היה מגיע עם כל הכוחות והברען גם כשהיה טרוד כו', ראשית כל היה לומד בגמ' עצמה והיה יושב ולומד הגמ' בנעימות ובערגה בל ישוער, והניגון של הנאך א מא'ל נאך א מא'ל, והיה חוזר על הגמ' מספר פעמים ולפעמים אף עשרות פעמים, ולאחר שהגמ' היתה נהירה ובהירה, כמה מתוק היה כל מילה ומילה ברש"י והתוס', מה רש"י בא להוסיף כאן, ומה התוס' הבין בקושיא כו', ולאחמ"כ בדברי הראשונים דהכל היה דק מן הדק, איך כל ראשון וראשון העמיד הקושיא, והראשון האחר העמיד הקושיא בנוסח אחר, והיה מנסה לתרץ ק', והיה חוזר שוב על הגמ' עם הקושיא של תוס' והיה מנסה לתרץ אולי כך כו', וכשכבר לא ראה שום כיוון לתירוצו, תירוצו התוס' היה מקבל אור יקרות, ומעתה לחזור על הגמ' לפי תירוצו התוס', והיאך התוס' הבינו בדעת רש"י, ובתירוצי הראשונים לדון היאך כל ראשון וראשון היאך למד את מהלך הסוגיא בהו"א ובמסקנה והכל בבהירות ומתיקות נפלאה, והיה לומד כל החידושים והדינים מתוך מילות הראשונים, [וגם לא לדחוס ולהעמיס בדבריהם], וכל תחילת וסוף הדברים שבסוגיא הם בתוך מילות הגמ' והראשונים, חביבות היה לו בסוגיות שיש מחלוקת בעה"מ ורמב"ן וליישב הקושיות של כל אחד, וגם לימוד הרמב"ן בכל מקום היה לו חביבות.

ואמנה כמה סוגיות שלמדנו כמה וכמה פעמים שוב ושוב פשוטו של מקרא, ביבמות היה מתחיל השיעורים בדין חמותו לאחר מיתה ברש"י במשנה, ובדף צד: וברמב"ן שם, כשלמדו סוגית אשת שני מתים למדנו רק לסוגיא בגיטין ריש המגרש שוב ושוב הגמ' והרש"י התוס', והרשב"א הרשב"א שם, כתובות הרא"ה בתחילת המסכת על הגעת זמן, בהרת קדמה לשער לבן, הרשב"א בקרן מחוברת למד זאת בסדר א' וג', כיצד הרגל נהנה כו' נתן צמר לצבע- בדף קב., ב"ב דף יא. חלוקת חצרות לפתחים והריטב"א שם.

בסדר וכן"ל היה חי מאוד את הגמ' ועיקרי הראשונים, ובשיעור עצמו היה מוסיף דברים שלא למד בסדר, ותמיד סדר הלימוד היה בצורה של לימוד כדרך הלומדים ולא בצורה של מסירת שיעור, [פעם אחת היה שמסר לי הדברים בסוגית פלגין שישב עמי בספסל ברחוב דסקין ומסר הכל בצורה של שיעור],

זכורני, כשהגעתי לישיבה משיבה אחרת, לאחר כמה ימים שלח להעביר לי למה איני בא לדבר עימו בלימוד, והשבתי שהגעתי משיבה אחרת ואיני רגיל בדרך לימוד זו, ומסר לגעור בי, מה זה דרך לימוד, לומדים גמ' רש"י תוס' ראשונים, מבינים ומתקדמים, מה שייד כאן דרך ולא דרך, [פעם סיפר שא' התלמידים, לאחר שהגיע לישיבה קרע הכתבים שלו מהמקום הקודם שלמד, ורמז כו'], ולאחמ"כ דברתי עמו בלימוד כמה פעמים וגער בי, ורק לאחר התעקשות זכיתי וקרבני בעתות אהבה.

כשהיה לו קושיא, היה חושב בסוגיא חצי שעה ויותר בריכוז נורא, והיה חוזר שוב ושוב על הקושיא, ופעמים בשתיקה שב ומחשבן לעצמו, וכל פעם כשהיה פוגש לאח"ז בתלמידיו היה שואל מה אתם אומרים על הקושיא.

וכשבא לדון בדברי רבותינו האחרונים הקצות רעק"א נתיבות, באיזו אימה ויראה היה דן בקושייתם, וכן היה מדקדק בדבריהם היאך הם קראו הגמ', וכשדן בקושייתם היה דן היאך הם הבינו פשט הגמ', והאם זה כמו שלמד קודם, ובדרך הבהירות של פשוטו של סוגיא אחרי אין ספור פעמים שהיה משנן הגמ', ולפי"ז היה דן בדבריהם, ובפרט בפרט בקושיות של רבינו הגרעק"א.

אין לשער ולתאר היאך היה ניגש ללימוד בחידושי רבנו חיים הלוי, וספר זה היה משוש חייו, והיה מדייק בדבריו כדברי הראשונים, והיה לומד בחברותא כמו לימוד הגמ', והיה

אומר תוך הלימוד, אוי ר' חיים אתה הרי לימדת אותנו היאך ללמוד אז מה הפשט מה שכתוב כאן והיה מנסה שוב ושוב להבין בדבריו הק', ופעם אף אמר ר' חיים אביהם של כל בני הישיבות, אז מה הפשט כאן, [ואמו"ר סיפר כשלמד עם הר"י זלל"ה סדר א', וסיפר אמו"ר ששנה אחת בערב תשעה באב הר"י זכה להבין בדברי הגר"ח ובהתלהבות פגש לא מבני הישיבה ואמר לו מה התחדש לו בדברי הגר"ח, וכשראה שהבחור לא מתלהב התבטא ואמר ישנם שמותר ללמוד גם בת"ב].

ובדברי הגרי"ז התבטא פעם בעריו"כ דלפני שחולקים על הגרי"ז צריכים למסור שיעור מה זה היה הבריסקר רב.

וכשהיה מעיין בברכת שמואל, היה מתבטא הרי הדברים נכתבו כאן בעמל ויגיעת התורה. וזכורני דבסוגיא דקרבן מחוברת חזר כמה פעמים על דבריו לראות היאך מבאר דברי הרשב"א שם. פעם שאלתיו האם נכון הסיפור שמספרים שהיה לו עם הספר ברכ"ש, ולאחר שבועיים קרא לי לביתו וסיפר כשלמד בכיתה ח', למדו בחורף מסכת קידושין בחיידר, וכולם דיברו שיצא הספר של ר' ברוך בער, וסיפר שכל ספר שהיו רוצים להשיג היו צריכים להזמין בדואר מוילנא, וסיפר שאביו הזמין ר' חיים, ואמר לאביו שרוצה ברכ"ש, ואמר לו אביו שיש את השיעורים של ר' אלחנן קוב"ש, ולאח של ר' אלחנן שהיה גר בשערי חסד, והיו לו את השיעורים במחברות, מסכת ביצה, ואמר לאביו כו', וסיפר שהיה ברכת שמואל אחד בירושלים [בבית וגן] אצל הרב קונשט זצ"ל וחשק מאוד לראותו, וסיפר כשהגיע לשם, היו שם לפני מנחה, ומטבעו היה ביישן כו', והרב קונשט אמר לו שיגש אחרי מנחה כו', והיה בטוח לעצמו שהרב קונשט ישב לידו ולא יתן לו לקחת הספר לביתו כו', ולבסוף נתן לו, וסיפר שהיה זה בחודש אדר, וכשחזר לביתו היה צריך להחליף את כל הבגדים מרוב התרגשות, ולאחמ"כ סיפר שפתח ולמד הסימן הראשון כו', [ומתלמיד אחר שמעתי פעם שבאותו זמן עבר על הברכ"ש כל הכרך גם מסכת ב"ק ויבמות].

בכל פעם שהיה פותח שמעתתא היה עובר על הרבה פרקים לפני ואחרי ממה שהיה צריך, פעם שאלתיו היאך יתכן שהשמעתתא חיבר ספר נורא כזה בגיל כה צעיר וכמובא בהקדמה שם, [פעם זרזני שצריך לעבור על ההקדמה של השמעתתא, ואמר ששמעתתא פעם כולם ידעו], ואמר שאמנם עיקר הספר כתב באותו גיל אבל לא הוציאו אז, ובבגרותו עבר ע"ז שוב ואז הוציאו.

סוגיות בנזיקין היה אומר בהתפעלות שכמה שמעיין זה לא נגמר, לא נגמר, כמבואר במשנה שזה כמעין הנובע, וכמה פעמים שלמד בעבר, וגם עכשיו למד כמה פעמים, וכל פעם מוצא טעם חדש, וכמה פעמים אמר, הנה על ההוספה של ההבנה הזאת, נאמר שזה כמעין הנובע.

לא היה קם ממקומו בסוף סדר א' כדי שלא להיות ממקימי ביהמ"ד, וכמה פעמים חיכה ממש שיהא מישוהו שיקום שלא יהא הוא ממקימי ביהמ"ד, בשנים האחרונות שלא היה מגיע לסדר א' והיה מגיע למנחה, היה מחכה בחוץ והיה אומר לעצמו לא להיות ממקימי ביהמ"ד.

פעמים רבות היה מגיע לסדר עם ספרו דרכי שמואל בנשים נזיקין, וכמה פעמים שהיה מעיין בדברים היה מביא דברי החת"ס כי אם בתורת ה' חפצו, ובתורתו, דיליה, יהגה יומם ולילה, ופעמים שהיה פותח ומיד סוגר, או שלא היה פותחו כלל, ורצה לעמול על הדברים שוב מבלי לעיין, ובתוך הספר היה מוחק וכותב ושוב מוחק למה שמחק כו' כו', [בתפילת

המנחה היה נותן לי שאשמור לו על ספרו, והיתה זו אחריות של ממש שאחזיר לו לידיו, ולא להעביר לאדם אחר שיעביר לו ושלא להניח הספר לבדו אף לא לרגע, [פעמים כשתלמידי הישיבה היו שואלים בד"ת בסוגיא היה מראה להם בספרו, ואמר להם נו האחרונים כבר שאלו לק' זו... לא היה ניחא ליה כלל להשתמש בקובץ מפרשים.

התמדתו בתורה, היתה בלא גבול ושיעור, שעות רצופות רצופות, והדברים ידועים, לילות רבים זכיתי לשהות במחיצתו, הן בזמן והן ביה"ז כמעט ולא ראיתיו הולך לישון על מיטתו, והיה נרדם על כסאו ושוב מתעורר וחוזר חלילה, ופעמים שהיה הולך אח"ז למיטתו, ופעמים רבות היה נשאר על כסאו עד הבוקר.

כשלמדנו בסעודת שבת במשנ"ב בהלכות נטילת ידים של הבוקר אמר שפעם כשהיה ישן בביהמ"ד, לא תמיד הקפיד על נטילת ידים כי זה לא היה שינה ממש.

שנה אחת, היה זה בערב ר"ה ביום האחרון של השנה ופגשני אחרי התפילה וסיפר לפי תומו שהלילה ישן עד הבוקר על הכסא, [ויש להתבונן במעשה דהרי גמרו הסליחות בישיבה באותו לילה לא לפני שתיים וחצי בלילה ואעפ"כ לאחמ"כ התישב ללמוד].

פעם כשהיה שבת בצפת וישנתי עמו בחדרו, בשעה שבע בבוקר הגיע הר"י למיטתו כשהיה אמור לקום בשבע וחצי, הכין לו שעון מעורר, ולבסוף קם כמה דק' אחרי, ואמר לי שהחביא את השעון כדי שאני לא יתעורר, לאחר שכמעט כל הלילה הייתי ער מרוב פחד [יתכן שהסיפור עם השעון מעורר היה כשהיינו פעם בטבריה, ולא בשבת]. וכשהגענו לדירה שם והיו באמצע לשטוף הבית ולא היה לו שולחן ללמוד בו, והיה שם קרש גיהוץ, הניח הגמ' על הקרש גיהוץ ולמד כמה שעות.

בשבוע האחרון לחייו היה הדבר לפלא שתפילת שחרית בישיבה היה מאוד מאוחר ופעמים שהיו עושים שני מנינים, ולאח"ז התברר, שאמר שמרגיש שיש לו כוחות ללמוד והיה לומד כל הלילה עד כשש בבוקר והיה נרדם על הכסא כו'.

וכמעט מעולם לא ראו על רבינו זלל"ה סימני עייפות וכמעט תמיד היה עירני מאוד וגם לאחר משמרים כו' ואחרי שיעורים, כיון דכל רגע היה חי בהתחדשות, גם כשהיה חוזר מחתונות של בני הישיבה שהיה משמח חתן למשך שעה ארוכה, היה חוזר לביתו או לישיבה ומתחיל ללמוד בהתמדה גדולה.

באחד מהשנים האחרונות לאחר שמסר שיעור בישיבה למעלה משעה כו', ולאחרי מנחה דיברו עמו כמה אנשים וליווהו לביתו, כשנכנס לביתו שתה קצת ומבלי להוריד הכו"ת, ישב עד חמש וחצי וכתב חידו"ת במסכת שבת שלא נלמדה אז בישיבה.

בחזה"מ סוכות שהלך לבקר ולחזק אנשים, לאחר שהיה יושב בביתם זמן רב, חזר לביתו ואף לא הוריד השטריימל, ובכזו תשוקה וגעגועים למדנו יחד כמה דפים במסכת סוכה כו'.

כמה וכמה פעמים שהגיע לסדר א' אמר שאינו יודע מה לעשות שאנשים באים לדבר איתו אחרי שחרית, ואני רוצה ללמוד, רוצה ללמוד, מה רוצים ממני, מה עלי מוטל לעשות.

בנסיעות היה מחזיק גמ' חולין ובדרך כלל היה זה משניות גדולים והיה זה תמיד מסדר טהרות ובדר"כ היה זה מסכת כלים או מקוואות, והיה בוחן עצמו בע"פ ומפעם לפעם בודק, ועיקר הלימוד היה בע"פ.

ואף בימי ביה"ז התמדתו היתה בלי שיעור, וגם כשיצא למקומות נופש, ולאידך בנופש היה מרווח בדעתו והיה ממש דואג לגשמיות התלמידים, והיה קורא ספרים כל מיני, ופעם

בביה"ז בצפת למד בעש"ט עה"ת ועוד כו', והיה מספר סיפורים על גדו"י, וכן סיפר על השנים שהיה בנתניה והביא סיפורים שסיפר לו הגאון ר' יוסף רזובסקי זצ"ל על מרן האחיעזר, והיה אוכל ארו"ב, וכל פעם שהיה מגיע לדירה עוד מבלי להוריד הכו"ח היה ניגש לארון ספרים לראות אם יש איזה ספר שלא מכיר, והיה לוקח עמו ספ"ד ודרכי שמואל על המסכת שילמדו בזמן הבא בישיבה, [ופע"א כשיצאנו ולקח עמו ספ"ד אמר אני אקח, אני לא יודע אם אני אפתח אבל לא יוצאים מהבית בלא ספר], פעמים שהיה מתחיל להכין השיעורים לזמן הבא, ופעמים שגם בביה"ז היה ממשיך את הסוגיות שלמדו בישיבה בסוף הזמן, ופעמים רבות היינו לומדים כמעט עד אור הבוקר, זכורני כשהיה בזכרון יעקב והתעוררתי באמצע הלילה כשעה שלש ארבע וראיתי לרבינו זלל"ה יושב על כסא בסלון וכולו שקוע במחשבתו, ולמחרת הבנתי מדבריו שהיה לאח"ז ער עד הבוקר.

בקשתי ממנו שבנוסף נלמד גם במוצ"ש ובתחילה היינו לומדים בסדר קדשים כדלהלן, והיה זה תחילת זמן חורף אמר שסוגית קו התאריך למד זאת פעם אבל היא לא ברורה לו, ולמדנו גמ' רש"י ור"ח במתינות והיה לומד עם כל הרש"י ודייק כו' כו' ולאח"ז מהכתבים המודפסים שהיו לו כבר על סוגיא זו, וכל מוצ"ש של החורף ופעמים היו לילות שלמים גם באמצע השבוע למדנו סוגיא זו עם הבה"מ והמלחמות הארוכים שם, ולאח"ז בביה"ז של ניסן ותמיד עם כל הכוחות והברען חזר שוב ושוב על הסוגיא, וחזר לי על הגמ' שם בע"פ ללא גוזמא עשרות פעמים, גם כשהיה עושה הליכות והלכנו פעמים רבות למקומות רבים ברגל, ופעמים רבות לא פסק פומיה ממש ואפי' שהיו דברים שהפריעו פה ושם כה"ז היה מדבר בלימוד, ובסוגיא דקו התאריך היה פעם שהלכנו ברגל לזכרון משה למנחה, ולאח"ז לקרית בעלז, [וליד פחים לא חשש לצואה, והריח לא הריח], וחזר על הגמ' שוב ושוב, ובאותה תקופה למד הסוגיא עם הגרי"פ והרב רוטברג מקר"ס מח"ס פשר חזון, במוצ"ש לאחר מעריב היה שיעור משניות שהיה לוקח כשעה ולאח"ז היו מתקשרים אלי שאבוא, [רציתי להשתתף בשיעור משניות במוצ"ש ולא הסכים ורק אם זה בקביעות].

ופ"א כשבאתי וראיתי שמדבר עם א' מבני ירושלים שלמד עם הר"י בעץ חיים ועמדתי בצד ולא רציתי להפריע כו', ולאח"ז גער בי ממש למה לא נגשתי אליו וכי אתה רוצה לגזול לי מהחיים וגער בי כמה פעמים על זה, וכשהתחלנו ללמוד כאילו לא היה דבר מעולם.

באחד הפעמים הראשונות שזכיתי להיות במחיצתו בלילה והר"י זלל"ה שתה קפה ואמר לי אתה יכול לשתות גם, והתחלתי להכין ולאחמ"כ חפשתי סוכר ואיננו, אמרתי לרבינו זלל"ה שאין סוכר, ובטוב לבו התחיל לחפש, ולפתע מצא רבינו דבש מיושן ואמר הנה מצאתי, ולא אשכח שפשוט היו צריכים סכינים לרדות הדבש.

דביקתו בתורה, היה זה בליל ר"ה ולתאר ימי ר"ה במחיצתו פחד הדין נורא נוראות, ולאחר הקידוש קודם נטילת ידים דיבר זמן רב בלימוד בסוגיות הנלמדות בישיבה, ולאחמ"כ נכנס בחור שהאריך בתפילה להתברך בשנה טובה והר"י דיבר איתו גם בסוגיות, היה פעם כשהניחו אבן שיש כבדה מאוד בישיבה לארה"ק באמצע הסדר והיו שהסתכלו וממש זעם היאך מפסיקים באמצע הלימוד להסתכל כו'.

בתקופת הבחירות והארץ רעשה וגעשה, ובישיבה יום קודם הבחירות ויום לאחר היה שיעור בישיבה בלא להזכיר מילה ורמז, והשיעורים היו בשקיעות וריתחא, וביום הבחירות חזיתי היאך שישב ולמד בהתמדה גדולה בחדר סגור כמה שעות, ולא היה נראה על פניו שום מתח כו'.

סיפר שבילדותו לא היה חוזר לביתו בהפסקת הצהריים לאכול, וכשהיה בעץ חיים בישיבה כן היה חוזר.

פעמים רבות היו לו כתמים של עט בחולצה, או בדפים, והיה זה מכיון דהיה נרדם תוך כדי הכתיבה.

לילה א' למד עם החברותא ירושלמי קשה בזרעים עד השעות הקטנות של הלילה, וכשהחברותא כבר הלך לישון הר"י המשיך להגות בדברי הירושלמי, ולפני תפילת שחרית בישיבה ביקש הר"י לקרוא לבחור ולהסביר הפשט שעלה לו בירושלמי, ורק לאחר"ז התחיל תפילת שחרית.

כשהיה לומד היה מנותק מהכל ממש ומרוכז טובא טובא בלימוד, וזכורני שהיו פעמים שלא יכולתי להתרכז מטרדות של הר"י אבל אצלו הכל היה בשלווה ממש והיה מונח בשיא הריכוז, ופעמים שהיו צריכים להפריע לו ללמוד מדברים שהוא ביקש לבדוק כו' ועוד במילי דעלמא ואנשים שהגיעו כו', ופשוט לא היה שייך להפריע לו, וזכורני חוה"מ פסח שנה אחת היה זה בכאחד עשרה בלילה הגיעו משפחה של תלמידים ולמדנו מסכת פסחים, והמשפחה ביקשו רק להגיד גוט מועד, ואמרתי להם שמיד שהר"י יפסיק לרגע נגיד לו, ובשעה אחד וחצי בלילה היה אפשרות להגיד לר"י כו' הר"י קיבלם בחביבות ולאח"ז המשיך בלימודו.

שנה א' בתשעה באב, והיה נשאר תמיד ללמוד אחרי התפילות גמ' בדברים המותרים הן בלילה והן ביום אחרי הקינות, וגם לאחר מנחה ומוצאי צומות היו מתפללים מעריב כעשרים וחמש דק' אחרי השקיעה, ורבינו זיע"א התיישב ללמוד אחרי מנחה עם התפילין, וכשעבר חצי שעה ויותר אחרי השקיעה ניגשו להגיד לו כו'.

בביה"ז, כשהיה יושב במירון אחרי תפילת שחרית והיה מוסר שיעור משניות כלים, כמו בישיבה, וכן בין מנחה למעריב ועם כל הבלגן כו' היה לומד ברציפות ומסביר מפעם לפעם, ולפני כל תפילה היה לומד מהזוהר הקדוש, ובשחרית לפעמים אחרי התפילה, ופעמים שאחרי התפילה היה משתטח על הציון הק', היה תמיד מרוגש כשהיה מגיע להתפלל שם, ולתפילת מנחה במירון היה לובש תפילין של דעת הר"מ, ופעם אחת שלא לבש העיר למה לא הזכירו לו להניח, וכן הקפיד להתפלל דוקא בציון עצמו ולא בחדרים הסמוכים המחוברים לציון ואמר ששם זה לא ציון הרשב"י, לפני מנחה היה אומר מחוץ לציון מה טובו כו'.

ידיעת התורה, הדברים ידועים דכל רז כל לא אניס ליה כפשוטו ממש, והיה מאוד מסתיר זאת, אבל בישיבה כל בחור ידע שהיה אפשר לשואלו בכל סוגיות הש"ס והיה עונה במקום, ואספר מהמקצת דברים שראיתי, היתה קבוצת בחורים מישיבת בריסק שלמדו קדשים והיו מגיעים בשב"ק מידי כמה שבתות לדבר עמו בלימוד ובכל נושא שהיו מעלים, רה"י מיד היה מונח בסוגיא, ושאל היאך למדתם פשט בתוס' שם כו' והכל היה מונח בקופסא ממש.

הגיע פעם בוגר הישיבה שכיום גר באמריקה וסעד אצל רה"י בשבת בבוקר ואותו אברך למד קדשים בישיבת ליקווד, מיד הר"י צלל להשגות הראב"ד שבתו"כ כו', ולאח"ז אמר לי האברך שזה הלימוד שלו, ורואה שהר"י יודע יותר ממנו בסוגיא, ובאותו זמן שאל את הר"י שמספרים על ר' אהרן קוטלר כ"כ הרבה סיפורים כו' והיאך הוא הצליח לעשות כ"כ הרבה, ואמר לו הר"י ר' אהרן היה אש, אתה יודע מה זה אש, ר' אהרן היה כל כולו אש, הר"י שמע שיעורים מר' אהרן שמסר בארץ, ופעם סיפר ואיני זוכר מדויק אבל כמדומה

שסיפר שהלך לשמוע את כל השיעורים מר' אהרן ובשיעורים היה מזכיר דברים ששמע ממנו.

זכורני בהגאון המנוח ר' עקיבא קיסטר שרבינו זיע"א היה מחבבו למאוד בהתמדת תורתו ותמיד היה מספר בהתפעלות על ההתמדה שלו, והיאך שהיה מבקש פעמים רבות בבוקר שיוציאו אותו בברכת התורה כו', ותמיד אמר כמה שזה חשוב שלתלמידים שיש להם כזו דמות, ובביה"ז שלא היו שיחות במוצ"ש וכן בשבת חנוכה, היה מגיע הגאון הנ"ל ושוחח הר"י בעניני המועדים, אם זה בפסח בעומק הסוגיות בפסחים בראשונים והמסתעף, [זכורני בביה"ז פסח שלאחר חתונתי, וזכיתי להיות עם הר"י בשבת בצפת וביום ראשון אחר שחרית במירון הלך עמי ברגל למעלה משעה לכיוון צפת ומסר מערכות שלמות בעניני פסח], ופעם בשבת חנוכה אמר לו ר' עקיבא ריטב"א מחודש בסוגיא בשבת ואמר לו הר"י אין כזה ריטב"א, ורק לאחר שאמר לו שזה ריטב"א החדשים נחה דעתו.

פעם סיפרתי לו שראיתי ספר גן עדן, והופתעתי משם הספר וכמובן שמיד הכיר כו', פעם סיפר שלמד את כל האחרונים על כל מסכת גיטין כל ספר מתחילתו לסופו, ואמר שבמסכת גיטין יש הרבה אחרונים שכתבו על זה, ושם לב שא' האחרונים שחיבר ספרים רבים, אולם במסכת גיטין ראה שהעתיק מספר אחרון אחר שקדם לו והעתיק ממנו את כל הקטעים הקצרים בלבד, מבלי להזכיר שראה זאת שם, ושאל לאביו מרן הגרש"ז זיע"א כו'.

בחור בישיבה שהיה לומד סדר קדשים במשך השבוע, ובליל שבת כשהר"י היה הולך לביתו היתה לבחור קביעות והיה מדבר עמו על הסוגיות בקדשים.

היה זה בסעודת ליל שבת בראשית והיה זה ביה"ז {שמחת תורה היה ביום חמישי באותה שנה והיה בהשראה מיוחדת ודיבר כמה שעות, [היינו צריכים לאכול פת מפעם לפעם שלא יעבור שיעור עיכול]}, ודיבר על צורת הפסק של המשכנו"י שהיה פוסק מהגמ' ואף מגמ' אחרים שהם לא עיקר הסוגיא, והביא הרבה תשובות של המשכנו"י בע"פ, והביא עוד שו"ת ואולי זה היה השו"מ וגם דיבר על צורת הפסק כו'.

כשחזרנו מחתונה ממלון המרכז רגלית, חזר לי על דברים שאמר לו הרב מטשבין בתוס' חולין כ. מה ששאל ותירץ בתוס' שם ד"ה לא, כשהיינו בנופש בזכרון יעקב וחדרה היו באים אברכים לדבר עמו בכל מקום.

התעניין מה לומדים בסדר ב' ואמרתי לו שאני לומד המוכר את הבית, קרא לי אח"ז לביתו וחזר לי על מה ששמע מהרב'ה בכיתה ה' בסוגיא דמקואות בדף סו. וחזר לי על מה ששאל לרב'ה ומה תירץ לו, וסיפר שבאותו חורף הספיקו בחיידר מדף ב. עד שם ויותר גפ"ת. בשמחת האירוסין דברתי על סוגית בן פקועה, וכן באופרוף בסוגית אותו ואת בנו, והר"י התערב כמה פעמים ושאל בדברי הראשונים שם.

בכולל ערב שאני לומד בו סיימו מסכת ערכין והשתתפו בסיום מרן זיע"א ויבלחט"א הגרב"ש שליט"א והזכיר לו הר"י שלפני עשרות שנים בא לביתו וביקש מהר"י שיסביר לו את ב' פירושי הרש"י הארוכים שם בדף ט' היאך מחשבים חדשים, וכבר אמר הגרב"ש בהספדו בכולל ערב שהיום אומרים על הרבה שידועים כל התורה... אבל הר"י ידע את כל התורה כולה כפשוטו ממש.

היה שייך לשאול את הר"י בעניני הלכה בכל מקום ובכל ענין ממש, היה זה אחר חתונתי שאלתי בהלכות וסתות במקרה מסובך כו' ושאלתי לכמה רבנים שלא ענו לי ושאלתי

לרבינו, ואמר לי במקום שלפי איזה ש"ך כו', ולמחרת חזר לי ואמר שנזכר באיזה גאון והראה לי בפנים שמתבאר מדבריו שלא כהש"ך ופסק לי כהגר"א.

בחזה"מ שהיו מגעים ראשי הישבות ורבני קהילות, תמיד היו מדברים בדברי תורה, כל פעם במקום היה ממשיך דברי ירושלמי וראשונים בכל נושא וענין, וכן היה מדבר עם הגרי"פ בסדר טהרות בקודי קודים ממש, פעם בשבת התארח אצל הר"י א' מהבוגרים שלמד יו"ד הלכות תערבות כו' ובמקום דן עמו בדברי הרשב"א והפמ"ג.

השיעור, השיעור עצמו הדברים ידועים היאך שהיה כל כולו מרוכז בתכלית הריכוז בשיעור וכשהיו השיעורים בבהמ"ד היה בעינים סגורות, והריכוז היה לאט לאט ועד שהיה ממש בתכלית הריכוז, וכל רעש קל בביהמ"ד אזי היה מפריע לו לריכוז, ולאידך פעם כשהיתה אזעקה או כשהיו סתם רעשים מבחוץ לא הפריע לו כהוא זה, וכל מילה היתה יקרה מפנינים בתכלית הדקדוק ובמילים קצרות ישב הרבה ענינים, והיאך שקרא הגמ' כבר היה מיישב בזה הרבה דברים, זכורני בשיעור כתובות יח: אמר בהבלעה דלמשנ"ת מיושב כל קושיות רעק"א בסוגיא.

וכמה רגשי קודש היו לו מהשיעור ובאותו יום היה ניכר עליו האחריות והמתח ואף שמסר זה כבר פעמים רבות, כל פעם היה חי הדברים מחדש, ופעמים שהיה מבקש מתלמידיו שיברכו אותו קודם השיעור, וכמה דקות לפני השיעור היה מפסיק ללמוד והיה מרוכז לעצמו, היה חי את הדברים בבחינת כל עצמותי תאמרנה כל קושיא וכל מהלך.

פעמים רבות היה לומד איזה רשב"א כמה סדרים, וכשלא היו הראשונים מסודרים לו בסוגיא היה לומד הראשונים בביתו בסדר ב', וגם בסדר ג' בביהמ"ד, היה צולל שוב ושוב בדברי הראשונים ופעמים רבות לאחר עמל ויגיעה של כעשר שעות ויותר בדברי הרשב"א בשיעור היה אומר זאת בכחמש דק' והיה אומר מה שיצא לו למעשה בדברי הראשונים, בתמצית הדברים ממש, והיו פעמים שהיה חוזר כמה שיעורים וכל פעם עוד איזה דקות בדברי הבה"מ כו', והיו הדברים שמחים כנתינתם מסיני.

וכל שהיה לו איזה קושיא בראשונים היה כל כולו נסער, וכשהיה מגיע לסדר מוסר נו"נ עם התלמידים שוב ושוב, וכל קושיא בסוגיא כל גופו צעק את הקושיא, ולא יכל לסבול שדוחים זאת בדברים שאינם מיישבים, כמו הכוח של הקושיא.

פעם כשנגשתי לדבר עם הר"י אחרי מעריב בישיבה בסוגית מקיף וניקף בב"ב, [ותוך כדי דאג הר"י שיהא לי ארו"ע], וישבנו כמה שעות בדברי הרשב"א שם, אז שוב מה הרשב"א שאל כו', ולמחרת כשהגיע לסדר א' קרא לי וביקשני לחזור על כל מה שלמדנו אמש, ואזי כתבתי לאחר שלמדנו מה שיצא בדברי הרשב"א, וחזרתי לר"י על הדברים ורבינו זל"ה יושב וכותב מילה במילה, ולאחמ"כ בשיעור אמר הדברים בדקות ספורות ממש.

והיה זה דבר שבשיגרה שהיו נגשים לרבינו אחרי מעריב לברר פרט בסוגיא והיה יושב עם התלמיד כמה שעות לברר וללבן הסוגיא מתחילת הדברים, וכן כשהיו נגשים אחרי שחרית והר"י היה עדיין באגודה היה עולה עם התלמיד להיכל הישיבה ומלבן עם התלמיד הדברים שוב ושוב.

וכן היה כ"כ חי הדברים, ופעמים רבות גם אחרי שהתחילו סוגיא אחרת היה חוזר על ספחים מסוגיא קודמת שלפעמים היה לוקח כל השיעור, ביה"ז לא היה אצלו סיבה להפסקת הלימוד, ותחילת זמן פעמים רבות היו ממשכים באותה סוגיא, וגם כשהיו מתחילים מסכת חדשה או ענין חדש השיעור הראשון פעמים הרבה היה המשך לסוגיא

הקודמת, השיעור היה אורך כבין שעה עד קרוב לשעתיים, [ובשנים עברו היה השיעור כשלוש שעות], ולאחר השיעור היו מדברים עמו התלמידים, והיה מקשיב ומאזין לכל שאלה כו' ואף שזמן מנחה היה מתעכב, ופעמים שהיו מתחילים מנחה בכשעה שלוש.

כשדן בשיעור בדברי הבית הלוי ואמרתי לו אחר השיעור שהיום היארציט שלו, התרגש למאוד, ואמר שקרה לו פעם כן ביארציט של המהרש"א, שבשיעור דן בדבריו ולאח"ז אמרו לו שהיום היארציט.

בהזדמנות אמר שהיום היה שיעור נס, כיון שלא הכין מכלל השיעור, והוסיף שפעם זה היה קורה הרבה, אבל עתה כשקורה כן זה נס.

פעמים רבות היה שואל אחר השיעור היאך היה השיעור, והאם הציבור הבין מה שאמר בשיעור, [ובעיקר היה חשוב שיבנו את הנשמה של הדברים], פעמים שהיה אומר לתלמידים אחרי השיעור כשכולו בסערת קודש, שב"ה היום היה שיעור טוב.

לא היו ימים קבועים לשיעור והיה בחור שהיה אחראי לבקש כל יום ורבינו זל"ה היה אומר אם כן או לא, והיה מתענין האם הציבור כבר התקדם, היה פעם שמבקש השיעור ביקש שוב ושוב שיהא השיעור ואמר לו רבינו זל"ה וכי אתה סבור שאני שולף השיעור מהשרוול, וכשלא היו אוחזים במקום שרצה למסור לא היה מוסר שיעור, והיה מחכה אפ"י כמה ימים.

פעמים שהיה מתחבט אם למסור שיעור, ופעמים שכמעט ומסר ורק ומכיון שלא היה ממש ברור וחד לו הדברים בחר שלא למסור השיעור, היה מוסר שיעורים ביארציט של הוריו וביתו, [הר"י לא היה קורא בשם אשה אלא בשם בית], ר' איסר זלמן הרב שך והחזו"א.

הר"י מצידו ראה במסירת השיעור כנתינת התורה, ולכן היה חשוב לו שכ"א מבני הישיבה יבין את השיעור, זכרוני פעם שהגעתי לבימ"ד אחרי ארו"צ, והיה שם בחור שלא הבין השיעור, והר"י חזר לו, וסיפר הר"י שאמר לבחור שקודם ילך לאכול, ואמר לו הבחור שלא הולך לאכול עד שיבין את השיעור, והר"י חזר לו על השיעור, וכן כשהיו מדברים עמו על השיעור כו' והיה רואה שמסלפים מה שאמר היה מאד אכפת לו, והיה אומר לא הבנת לא הבנת, היה פעם שהסביר לתלמיד שוב ושוב, עד שהר"י אמר לו מה אני יעשה אין לי לב מברזל.

והיה מאד אכפת לו שישנם תלמידים שלא נכנסים לשיעור, [היה פעם בסוגיא דקלוטה כמי שהונחה והיה בחור חשוב שלא נכנס לשיעור והר"י העיר לו, ואמר לו הבחור שישמע הדברים לאח"ז בהקלטה אמר לו הר"י קלוטה לאו כמי שהונחה], וכן ביקש שאעיר לבחורים שלא יושבים במקום עד שהוא קם ממקומו, אפ"י שמסר פעמים רבות שיעורים בנשים נזיקין כל פעם היה לומד הדברים מחדש עם כל הכוחות והברען ובאמת סדר ותוכן הדברים בשיעורים היה שונה ממחזור למחזור, והיה פעמים שהיה תופס כל מחזור נושא אחר בסוגיא, ואמנם פעמים רבות היה מגיע לאותם חידושים, אבל כל פעם היה בונה הדברים בצורה שונה.

היו מדפיסים השיעורים והביאו לר"י לעבור ע"ז והקפיד שלמחרת בתחילת סדר א' יהיו השיעורים בביהמ"ד, וכן היה חוזר שחזר על השיעורים בביהמ"ד בסדר ג', ופעמים רבות היה רבינו זל"ה שהיה בל"ה בבית מדרש היה מקשיב ומעולם לא היה מעיר מילה לחוזר, ופעמים רבות לאחר החוזר היו נגשים רבים מבני הישיבה לדבר עמו על השיעור.

אמר לאחד מתלמידיו שמעת כבר מספיק שיעורים, קבלת כבר אתה לא צריך לשמוע יותר.

השיחות כמה היה חי את זה, והכל היה בבחינת הוא היה אומר, ותמיד היה אומר שהוא רק שליח ציבור צריך משהו שיוציא הדברים מהפה, ולעצמי אני אומר, ופעמים רבות אמר לי, אם הייתי שומע את השיחות שאני מוסר בישיבה בבחורות, הייתי יוצא אחרת.

קודם השיחות לא היה מסכים שידברו עמו בדברים בעלמא, כשמסר שיחות בישיבה היה משתדל אחרי מעריב ללמוד והיה ממעט לדבר עם אנשים, וגם כשהיה צריך לצאת היה חוטף לפחות כמה דקות.

ונחזור קצת על הדברים ששמענו מהר"י זל"ה פעמים רבות בשיחות הביא דברי הגר"א באיגרת שבת קודש קדשים, הכל מודים שבשבת ניתנה תורה, [ופעם סיפר שא' הבוגרים אמר לו שהגם שעברו כבר שנים רבות ממתי שעזב את הישיבה אעפ"כ עד היום כמעט ולא מדבר דברי חולין ולא קורא עיתונים בשב"ק, וכל זה מהשיחות ששמע על שב"ק, ואמר הר"י נו רואים שיש מזה תועלת אחרי שאני מדבר כ"כ הרבה על שבת.] היה מביא דברי המשנ"ב שערב שבת זה זמן של תשובה, שבת מלשון שובה, עם הארץ אימת שבת עליו, והיה מוסיף שמדובר כאן על אחד שחז"ל קבעו עליו שהוא עם הארץ, כולו ארציות, אבל כשמגיע שבת קודש יש לו אימה.

כרום זלות לבני אדם, ובני אדם מזלזלים בהם, ודוד המלך ברוח קדשו מדבר על אחד שהוא כבר בדרגה של תפילה ואעפ"כ יש לו זלזול מרוב המעלה של התפילה, כמה דיבר על אלו שמקציבים להם זמן לתפילה, והיה מביא מש"כ שמי שלא פוסע ג' פסיעות נח לו כו', והיה אומר מדובר שכל התפילה היתה בשלמות ורק דבסוף עשה שנראה כקצת זלזול בתפילה ועל זה אומרים חז"ל שנח לו שלא כו', ובחרת בחיים בחור לך חלק יפה, מוסר שאדם צריך לייסר את עצמו, עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים, קריאת התורה כאילו שומעים מהר סיני ועיקר החשיבות זה הבעל קורא, רעק"א מאור העולם כשנשאר בק' כותב וה' יאיר עיני העיירות, מי שזכה שאצלו כשיש לו ק' הוא עיור הוא יכול להאיר עיני ישראל בתורתו, באלול היה חוזר פעמים רבות על דברי הר"מ בהלכות שופר כו' רחמנא אמר תיקעו אבל רמז יש כאן עורו ישנים משנתכם...

שלא בירכו בתורה תחילה לדעת לפני מי אתה עמל ולחיות עם זה, שהתורה קיבלנו בהר סיני וכל יום יהיו בעינך כאילו היום כו', ופעמים רבות היה מביא דברי המג"א שצריך לכוון בברכת אהבה רבה וקרבנותו שצריך לזכור המעמד הגדול, והיה מביא שנחלקו הראשונים אם זה נכלל בתרי"ג מצוות או לא אבל ודאי שצריכים לזכור ולחיות עם זה שהתורה שבידנו קיבלנו מהר סיני, מה יעשה אדם ויחיה, ימית עצמו, להמית את כל הרצונות ולחיות את החיים האמתים, ולהתבונן ולא לחיות בשטחיות, אוי, כמה תבע על זה.

פעמים רבות דבר על כך שבערב, אחרי הסדר לא הולכים לישון, ומכל סדר עושים הפסקות וקרעים, וכשהיה רואה בחורים מדברים לפני מנחה או אחרי שיחה כו', היה מעיר שהכל צריך להיות ברציפות, לשמר ולשמר את הקנינים הרוחניים שקל לאבדם ככלי זכוכית.

בשובבי"ם היה מדבר הרבה על יציאת מצרים והיה חי את השבתות של השובבים, ופעם אמר שודאי כוונתו על שובבי"ם ול"צ להזכיר את זה בפה אבל ודאי דזה ימים גדולים והיה מדבר על זה הרבה בשיחות, [וסיפר לי פעם יהודי אחד בן גילו של הר"י שפעם בשובבי"ם הר"י זל"ה למד יומים רצוף מבלי לאכול ולישון ואמר שהר"י היה נראה כחוש ורע ממש וניגש לר"י באמצע הלימוד ואמר לו שהר"י חייב לאכול מיד, והר"י סלקו והמשיך ללמוד ולאח"ז הר"י קרא לו והתנצל כו'], בחודש שבט היה מדבר שזה זמן לבהירות התורה

שבע"פ כמו שכתוב שבחודש הזה הואיל משה באר את התורה הזאת, איזהו עשיר השמח בחלקו, ולאידך ברוחניות צריך שיהא יש לו מנה רוצה מאתיים ולשאוף יותר ויותר.

השיחות בליל שבת היו יותר בדברים גבוהים, בסעודת שלשית היה שיחה יותר למעשה, ובליל שבת, שהיה מדבר דברים גבוהים בסוף היה אומר דברי חיזוק למעשה.

בדרך כלל לא היה מוסר שיחות באמצע השבוע, ופעמים שהיה צריך חיזוק בישיבה בדברים מסוימים, שחרית, דיבורים בלילות היה מוסר שיחה, וכן בכל תחילת זמן היה מוסר שיחה, והיה מביא בדברים שמימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה, וישיבה צריכה להיות מקום שמגדלים בו תורה ותפילה.

באלול היה מוסר שיחה כל שבוע באמצע השבוע ופעמים אף יותר מפעם בשבוע, ובחצי השני של אלול היה מדבר שחצי החודש כבר מאחרינו כו', בחנוכה לא היה סדר מוסר בישיבה, ופעמים בשבט היה מוסר שיחה על החודש שהואיל משה באר כו', בשבוע של פסח שני היה מעורר על תרעין פתיחין, וכן בימי הספירה פעמים שהיה מוסר שיחות באמצע השבוע.

ובר"ח תמוז היה מדבר על זמני תשובה ממשמשים ובאים, והיה מביא דברי האר"י ז"ל שבאלול זה כבר זמן לצחצח המעשים והלכלוך צריך להוריד קודם, ובימי בין המצרים אם אשכחך ירושלים תשכח ימני והיה ממחיש וכי אדם יכול לשכוח יד ימינו גם ירושלים אדם צריך לזכור את זה ולחיות עם זה שאין לנו את בית המקדש, וחז"ל קבעו חלק גדול מהתפילה על הגלות ובנין ירושלים, והיה מביא באבלות שחז"ל קבעו מנהגי אבלות כדי לעורר האדם לאבלות בנין בית המקדש ובסוף עושים רק הסמינים, והיה מביא שאדם עושה לעצמו סימן, תזכרות שעי"ז יזכור מה צריך לעשות ובסוף עושה רק את התזכורות, בשיחות באלול היה מעורר שנמצאים בשבעא דנחמתא, רואים שצריך כ"כ הרבה נחמות סימן כמה צריכה להיות האבלות.

בשיחות היה עומד ותובע ותובע עליה בתורה ותפילה, שקיעות בתורה לא לדבר דברים בטלים- איזה טעם יש לזה וכו', ופעם ניגש לרבינו זיע"א בחר בן עליה ואמר לר"י מה אני יכול יותר הר"י תובע ותובע, והר"י התנצל שודאי אין כוונתו לבחורים הרצינים, ולאח"ז כמה פעמים בשיחות הזכיר בתחילת הדברים שהוא לא מתכוון בדבריו לכל הבחורים.

העמדת תלמידים, אמר לאמו"ר שליט"א וכן היה אומר בהזדמנויות אני זכיתי להעמיד תלמידים אבל אתם זכיתם ללמוד, כידוע היה חד בדרא בהעמדת תלמידים והיה הולך לפי רוחו של כל אחד ואחד, והיה מדריך כל אחד ואחד לפי דרכו של התלמיד, ופעם אמר תנא הוצאה הכנסה קרי ליה {שבת ג'} שיש תלמידים שהחינוך שלהם במה שמוציא עצמו מאחריותו, ובישיבה ידעו שמי שהר"י לא מעיר לו זהו סימן שהר"י סבר שאין מה להשקיע בו, והיה תמיד תובע מהתלמידים יותר ויותר לגדול ולגדול, והכיר כל אחד מבני הישיבה לעומקו ממש, היה משמש כאבא ואמא לתלמידי הישיבה במלוא מובן המילה ואף יותר מכך, והיה מרגיש אחריות על כל תלמיד ותלמיד כבן יחיד ממש, כל אחד יכול היה לדבר עמו על כל נושא וענין ברוחניות וגשמיות, הן מקום מגורים, ועניני עבודה של הבית, וכל אחד כל אשר לליבו, והיה דואג ומרגיש אחריות לכל תלמיד גם אחרי הרבה שנים הן ברוחניות והן בגשמיות.

והדברים ידועים שהיה מגיע לשמחות של צאצאי תלמידים, ולהבדיל בשעת אבל, ופעמים רבות היה משתתף בלוויה ובקבורה והיה מגיע לנחם כל יום או לכה"פ כמה פעמים, וכן בחנוכת הבית או סיום היה טורח ומשתתף, [בחרף האחרון אחד התלמידים עשה סיום

ואמר לו רבינו זל"ה שהוא לא יכול להשתתף אבל אמר שלפחות רוצה לשלם הסעודה], ובחזונו של בני הישיבה היה משתתף כל זמן החתונה או ממש כמעט כל הזמן ופעמים שהיה נוטל ידיו לסעודה והיה לומד הרבה זמן [בדרך כלל או מסכת חולין או משניות טהרות], וכן פעמים שהיה מגיע לשבת עליה לתורה או שבת ש"ב וכן היה מגיע לש"ב או שהיה עורך בביתו, כשהיה פוגש בתלמידיו היה מתעניין בשלומם ברו"ג, בני הישיבה ביום הולדתם היו מבקשים ברכה כו', והנהל היה שאם היה קריאת התורה באותו יום היו עולים לתורה, ופעם סיפר לו א' האברכים שיש לו יום הולדת לגיל שלושים, ואמר לו רבינו שכתוב בהגר"א בן שלושים לכח זה גיל שצריכים לחזור על הלימוד, פעם אמר על משיהו שהוא מחזיק את עצמו שהוא תלמיד, ושהוא לא סבור כן.

בני הישיבה, כשהיו מגיעים לדבר עמו על הסוגיות הנלמדות בישיבה היה מאריך איתם בדברים, ובכל שעה וזמן אם זה מאוחר בלילה ואם זה היה אחרי שחרית תמיד ידעו שאפשר לדבר עמו בכל זמן, וכן בשעות אחה"צ היו נכנסים לביתו לדבר עמו בלימוד, ופעמים רבות שהיו באים לדבר עמו על שאלה קצרה בסוגיא והיה מתחיל לדון ולהאריך בכל הסוגיא מתחילה, ויכול היה לקחת שעות ארוכות.

בלילות כשהיה צריך לצורך בריאותו לטייל, היה הולך עם בני הישיבה ודן עימם בסוגיות הנלמדות בישיבה, ושמחתו היתה לראות התלמידים עולים ומתעלים, וכשהיה לא היה כן היה מעיר וגוער בהם, [גם אם כבר לא למדו בישיבה], ותלמידיו היו אוהבים ודבוקים בו מאוד, והיה הוא אוהב לתלמידיו בכפלי כפליים, וכל הזדמנות שהיה לבני הישיבה לדבר עם הר"י בלימוד היו מתלהטים אחריו, והיה דוחה לדברים אחרים כשהיה זה בשביל לדבר עם בני הישיבה בד"ת.

והיה זה כדבר טבעי שתלמיד שלא היה מספיק את ארו"צ בישיבה היה עולה לביתו של הר"י, והר"י היה דואג לו לכל מחסורו, כשהגעתי להיבחן להתקבל לישיבה ובחן למשך שעה ארוכה ובתחילת הדברים אמר שהגעתי מרחוק ודאג לאוכל כו', היה פעם בביה"ז שהגיע בחור מב"ב להיבחן לאחר המבחן אמר לו הר"י שהוא נוסע לב"ב עוד מעט ושיצטרף לנסיעה, ועד"ז יש סיפורים לרוב.

תמיד היה תובע עוד ועוד, ונביא קצת: היה פוגש בתלמידים והיה שואל, נו מה לומדים ושהיו אומרים לו בבוקר כו', אמר, אני שואל איפה הראש מונח באיזו סוגיא, והעיקר שלא להפסיק השקיעות בלימוד.

תבע מהתלמידים ללמוד נפש החיים מתחילה והיה מזרז בזה לתלמידים, פעם קרא לבחור באמצע סדר א' ושאלו אם התחיל כבר נפה"ח, אמר לו הבחור שהתחיל וראה שהוא לא מבין מה שהוא קורא ולכן הפסיק, אמר לו הר"י וכשאתה אומר כל יום בתפילה והאופנים וחיות הקדש אתה מבין מה שאתה אומר, וכשאתה לומד שנים או חזין בטלית אתה כן מבין, ותמיד היה מדבר שהתורה שיש לנו היום זה לבושים כו'.

היה שואל לתלמידים מה עם קדשים זבחים מנחות חולין, היה רגיל לומר שקודם כל ללמוד זבחים בלי לפתוח בריסקרוב, אנשים חושבים שא"א בלי זה, וכשמתחילים זבחים מיד פותחים בריסקרוב, וכן ללמוד כמה פעמים, ואחרי שהמושגים ברורים אפשר קצת לפתוח, והיה שואל מה עם טהרות, וכל פעם היה מתעניין איפה אוהבים, והיה אומר שגם אם לא זוכרים הכל, כל אחד צריך שיהיו לו מושגים בכל הש"ס, וסבר שאם מתחילים מסכת או ענין לא להפסיק באמצע גם כשיש צורך גדול בכך.

והיה שואל איפה אוחזים בחולין וזבחים והיכן שהיו אוחזים היה מתחיל ללמוד עם התלמיד מאותו סוגיא, וגם בזה ראו את ידיעותיו שבמקום היה מדבר בעומק הסוגיא במקום ובע"פ ממש.

שאל לא' התלמידים אם יודע פרק א' בכלים בע"פ, והיה לפלא בעיניו שאינו יודע, הרי זה היסודות של טהרות, ואמר לו רבינו שפרק יסודי זה חייבים לדעת בע"פ, ולמשך כמה שבועות מדי פעם היה ניגש לבחור לבחון אותו וכל פעם היה צריך להבחן מתחילת הפרק ושוב ושוב, ואמר לו רבינו אתה יודע איך זוכרים לומדים ושיכנס לראש, לומדים, ולא שיש את הראש וצריך לזכור משהו אלא שכל הראש יהיה מונח בענין, ופעם אמר שאין עצות היאך לזכור, אם חוזרים יודעים, ופעם אמר שרש"י בע"ז חידש שאפשר לבקש באתה חונן גם על זכרון, [ופעם דיבר על חידוש הרש"י בברכות שאין ללמוד לפני שחרית.]

היה אומר שיש בחורים שנשברים אחרי החתונה, כיון שרואים שאין להם ביד לפחות את נשים נזקין.

היה זה בוש של ממש לעמוד לידו והיה תובע וכי אתה לא יודע תשובות נוד"ב סימן ע"ב, [תשובה ארוכה מאד], כשהגיע לבקרני בא' מימי הש"ב בצהרים מיד שאל מה למדת היום כו', בברית לבני בכורי נ"ו השתתף בברית ובסעודה כו', ובשעה שנים עשרה התקשר לשאול למה עדיין לא באתי ללמוד.

כשהגיע תלמיד לישיבה אמר לו רבינו שמי שבאמת רוצה ללמוד יכול להסתדר גם בלי לישון, אותו תלמיד התחיל לנהוג לפי זה, לאחר כמה ימים רבינו זל"ה שהיה מעירו לתפילת שחרית ולאותו תלמיד היה קשה לקום, בצהרים כשפגשו רבינו זל"ה אמר לו היצה"ר כבר כבש אותך.

כשהיו שמחות אירוסין [וכשהיו אירוסין הורה לצאת מהאירוסין לא יאחר מרבע לאחת עשרה ושהסעה תוריד את הבחורים בביהמ"ד], ואף חתונות בירושלים של בני הישיבה היה תובע שמיד לאח"ז לחזור לביהמ"ד ואף הוא בעצמו בדר"כ היה חוזר לבית המדרש.

כשהיה רואה שהחולצה מגיעה קרוב למרפק היה מעיר על זה, ואף באמצע הסדר היה מעיר בזה, היה עוקב אחרי ידיעות התלמידים והיה בוחן, מי שסיפר לו שסיים מסכת מיד היה בוחנו, ופעם אחד התלמידים שסיים מסכת גיטין ומיד שאלו איפה יש תוס' שאומר לכתחילה בדאו', ועוד שאלות, וכן כשהיה מסתובב בביהמ"ד בסדר ג' וימי שישי היה רואה היכן אוחזים ובוחן באותה סוגיא, סיפר שפעם היה בחור בישיבה שסיים הש"ס, ואמר לבחור, נו עכשו צריכים להתחיל ללמוד, והר"י סיפר בשמחה שהבחור לקח זאת למעשה והתחיל ללמוד עיון כל היום.

פעם כשפגש תלמיד לאחר שלא פגשו כארבעים שנה והר"י שוחח עמו בד"ת לאח"ז אמר שב"ה הוא רואה שהתלמיד התקדם, ובעבר לא כ"כ למד, היה פוגש תלמידים עשרות שנים אחרי שלמדו בישיבה והיה מזכיר להם מה אמרו בסוגיא זו כו', פעם פגש באמו"ר ואמר לו שהיום בשיעור הזכיר דברים שדיבר עמו לפני למעלה מעשרים שנה, ובכח זכרוננו של הר"י בש"ב שהתקיים בביתו, ואמו"ר נשא דברים ולאח"ז אמר לו הר"י זל"ה שהוא חזר על דברים שאמר בש"ב שלו עצמו לפני יותר מכעשרים וחמש שנה.

שבת קודש במחיצתו, מי פילל ומי מילל, איזו קדושה ורוממות היה לשהות במחיצתו, כמה היה חי את מה שהיה אומר בשיחות שבת קודש קדשים, וכל השבוע היה חי את השבת

ומיום שישי כבר ממש ממש, לא היה אוכל ביום שישי ורק בצהריים כשהיו מביאים הדגים לביתו היה אוכל חתיכת דג טועמיה חיים זכו ותו לא, ולאח"ז היה כל סדר העבודה של ליל שבת לאחר שכמעט לא אכל כלל, [וביום שישי כשפגש את בני הישיבה היה מברכם שיזכו לטועמיה חיים זכו].

ונכתוב קצת מהדברים שזכינו לראות, מזמן שהיה חוזר מהמקוה כבר היו רואים עליו את קדושת השבת, ובשבת קודש היו פניו משתנות והיה נראה ממש כמלאך, כשהיה נוסע מחוץ לעיר כו' היה הולך למקוה אף קודם חצות, בדרך כלל היה קוצץ צפורני הידים, במקוה היה נמצא זמן רב שנהג כהאר"י שלא להתנגב, ובחורים בדר"כ לא נכנסו באותו זמן, ופעם אמר שודאי אפשר להיכנס, ובבור המקוה היה מקפיד שלא יהיו עמו בני הישיבה, היה מחליף כל הבגדים ואף נעליים [כמדומה שהיה לו נעלי בית של שבת, וכן היה לו מעיל של שבת], ציצית והכיפה ולכל שבת כיפה אחרת, לפני שבת היה ישן על מיטתו, [ולא כמו כל השבוע].

היה מכבה כל החשמלים בביתו לפני הדלקת נרות ולאחמ"כ היה מברך ומדליק ארבע נרות, ולאחמ"כ היה מעביר למצב גנרטור ומדליק החשמלים, כידוע היה מקפיד מאוד על גנרטור, ופעם כשנשאל למה אביו זצ"ל שכידוע הקפיד על זה למה לא הנהיג כן בביהמ"ד הגר"א ואמר דידע שהגבאים לא ישמעו בקולו, ופעם נשאל אם לקחת חובות הרכין ראשו כשתי דק' והשיב שכן, וכן היה מקפיד על מים של שבת, וכשהיה יוצא מביתו למקומות נופש כו' היה מקפיד רק על גנרטור.

היה מגיע לאגודה שול לקבלת שבת מתחילה, אבל לא היה אומר עם הציבור, והיה אומר מזמור לדוד בקול רם מילה במילה, ובואי בשלום, ככתוב בהאר"י הק', ובאמירת בואי לשלום היה קם ממקומו והלך כמה פסיעות עם הסטנדר לכיוון הדלת והיה אומר ומרים ידיו כאדם שמקבל דבר לידי, ופעמים רבות היו זולגות דמעות מעיניו, היה אומר מזמור שיר ליום השבת וה' מלך בקול רם מילה במילה, בישיבה היו מזמרים באמירת לכה דודי, ופעם הגיע יהודי להתפלל בישיבה ומחה בכפיו ומיד גער בו רה"י, לא היה אומר במה מדלקין, כמה פעמים שמעתי מקבל שבת לפני שהגיע לביהמ"ד ואומר מזמור שיר ליום השבת.

לאחמ"כ היה מוסר שיחה בשלהבת קודש, [באחד הפעמים כשהיינו שבת בצפת אמר שבשיחות בצפת מרגיש שיש לו בזה אור מיוחד, ואמר שכבר הדפיסו השיחות שמסר שם, ואמר שמובא כבר במקובלים שהיו בצפת שכתבו שבמקום האויר צח כו', ובדבריו כשהלכנו לביהמ"ד וראו את ההרים שם ואמר היאך יתכן שאין גמ' על זה היאך מחשבים לשקיעה במקומות ההרים כו', ואגב באותו ערב שבת דברתי עמו שאני רוצה לטבול במקוה האר"י, ובתחילה חשב גם לבוא למרות שטבל כבר בירושלים במקוה, ואמר שבעבר טבל שם כמה פעמים ולאח"ז התעניין כו', ואמר שצריך לדעת שזה לא כתוב בשש מעלות במקוואות].

תפילת מעריב של ליל שבת היתה עם כל השתפכות הנפש, לאחר השיחה כו' כו', אחרי מעריב היה מסתובב בביהמ"ד ומשנן משניות מסכת שבת בע"פ, לאחמ"כ בדר"כ היה לומד ספ"ד ופעמים שהיה לומד סידור הרש"ש, ובאותם שעות היה לומד בדבקות עלאית, ופעמים רבות בתוך הלימוד היה פורץ בבכי ממש, פעמים שהיה יושב בעינים פתוחות ומבלי להסתכל בספר במשך חצי שעה והיה מרוכז במחשבתו, מבלי להזיז אבריו כלל, ופעמים תוך הלימוד היה פותח גמרות ושו"ע, וכך היה לומד בחורף עד כאחד עשרה בלילה ובקיץ מאוחר יותר, פעם כשהיינו בשבת בצפת ורבינו כדרכו אחרי מעריב למד משניות,

ולאח"ז היה צריך ספר"ד ויצא לחוץ ולאחר כמה דק' חזר ותלמודו בידו. [כחמשים דק' אחר מעריב שראה שהבחורים לא חוזרים לביהמ"ד שלח שליח שיקרא לבחורים].

כשבא לביתו אמר גו"ש, אמר בעמידה שלום עליכם ובואכם, לא אמר ברכוני כו', ואמר כי מלאכיו, ואשת חיל היה אומר פעמים בישיבה, החלות לא היו מונחים על השולחן בשעת הקידוש.

מעמד הקידוש, לאחר כחמש שעות לימוד התורה, ונהג למזוג היין במים, והיה מוזג יין מים ושוב יין, [בענין המזיגה שנה אחת אחרי נעילה קודם מעריב, והר"י היה עושה הבדלה בביהמ"ד, ובקשני שאביא לו למזוג את היין במיץ ענבים ולא מים].

היה מקפיד שלא ישפך ואף קצת פחות מכך, הקידוש היה מעמד נורא הוד ואמר הקידוש בעמידה, מילה במילה, בקול רם וכל כולו בשרעפי קודש, [ומרוב האימה והרוממות שהיה באותו מעמד לא העזתי אף פעם להסתכל על פניו הקדושות באותה שעה], היה אומר ברשות מרנן.

ונתאר קצת מהמעמד, ו-י-ב-ר-ך, ו-י-ק-ד-ש א-ו-ת-ו, ו-ש-ב-ת ק-ד-ש ו-ב-א-ה-ב-ה ו-ב-ר-צ-ו-ן ה-נ-ח-ל-ת-נ-ו, ו-ש-ב-ת ק-ד-ש-ך ב-א-ה-ב-ה ו-ב-ר-צ-ו-ן ה-נ-ח-ל-ת-נ-ו, ו-מ-ק-ד-ש ה-ש-ב-ת.

בקידוש ביום היה יושב, ביו"ט היה יושב גם בלילה, היה פעם בליל ר"ה שחל בשבת ונסתפק מה לעשות ולבסוף עמד, קודם ששתה מהכוס היה מעביר קצת לכוס אחרת למסובים ולאח"ז היה שותה השאר, לא היה ממחר לסעוד מיד אחרי קידוש, ובפרט בבוקר פעמים שהיה ממתין זמן רב עד שהיה נוטל לידיו, היה משאיר בכוס קצת יין ובסעודה היה מוסיף על זה מים ושותה, היה בוצע וחותך שני חלות והיה חלה אחת קמח לבן ואחת חום, ובדרך כלל היה אוכל רק מהחום וסמך על זה שהמסובים יאכלו מהחלה השניה, בזמן שחתך החלות, החלות היו מכוסות במפה, טבל במלח פעם אחת. [ופשוט שכשהיה במקומות אחרים היה מסתיר עצמו יותר במעמד הקידוש].

נטילת ידים היה נוטל על כל יד פעם אחת ומברך על נט"י ולאח"ז על כל יד שני פעמים שלא בסירוגין.

הקפיד שלא יחליפו מגבת במשך השבוע, אלא רק לשב"ק, וכן היה בסלון ביתו ארבעה פלורסנטים ולעצמו היה מדליק רק שתיים ורק לשבת היה מדליק כולם, ובשנים האחרונות היה מדליק גם לשיעור ולתפילות שהיו בביתו, ולימים טובים היה מדליק אור נוסף בסלון ביתו, היה משייר מהחלה שבצע עליה לסוף הסעודה, [ולא שיוציאו ויחזירו], והיה אוכל ממנה לפני מים אחרונים והקפיד שהחלה תשאר על השולחן כל זמן הסעודה, והיה משייר גם שיהא מונח קצת מהחלה בברהמ"ז.

בסעודת ליל שבת לא דיבר כלל בדברי חולין, היו מביאים לפניו שום אפוי.

ובסעודת הלילה והיום היו לומדים משנ"ב על הסדר חלקים א' ב' ג' וקודם המועדים הלכות המועדים, והיה מחזיק המשנ"ב בידו מחשש חמץ, וכן הזמירות הקפיד שלא יניחו על השולחן, היה מבקש שישירו זמירות אחד או שנים, לשיר מנוחה ושמחה היה לו ניגון מיוחד, פעמים שהיה מצטרף, ובפרט כששרו מעין עולם הבא, [ופעם אמר למה אומרים כמנוחה על מחבת ולא מרחשת כו' ואמר שאולי מסתדר יותר עם הניגון], פעמים רבות היה נרדם מעיפות עמלה של תורה בסעודת השבת, ופעמים היה נרדם על כסאו אף למעלה

משעה, ולאחר מכן המשיך בסעודה כרגיל, ופעמים שעקב כך היתה הסעודה נגמרת אחרי אחד בלילה ואף יותר מכך.

בסעודות שבת היו מדברים בסוגיות הנלמדות ומה ילמדו בשבוע הבא, ועוד נושאים, פעמים רבות שהיה בוחן ברש"י על הפרשה, [בפרשת בחוקתי היה שואל על כל דיני הערכין לפי הגיל זכרים ונקבות כו', ופרשת חוקת על חרב כחלל ואיפה יש תוס' בדף ב' בנשים נזיקין על חרב כחלל כו'.]

וסיפר שהרב בענגיס זצ"ל ראב"ד ירושלים לא היה מוכן שידברו עמו בלימוד לפני שהיה בוחן את השואל על חומש רש"י ולא דוקא באותה פרשה, והיה אומר שכ"א חייב לדעת את כל הרש"י על התורה, ופעם כשנשאל הר"י האם אפשר ללמוד גמ' במקום רש"י, ואמר הר"י לשואל וכי אין לך יראת שמים, השו"ע פסק שיר"ש ילמד רש"י. לא היה אומר שיר המעלות ולא הרחמן ואף בימות החול לא היה אומר הרחמן, כשנצרך לנקביו קודם ברהמ"ז, היה מברך אשר יצר אחרי מים אחרונים.

שבת בבוקר, כל התפילה בכזו רוממות, הא-ל אדון, שבת נותנים לו כל צבא מרום... לא-ל אשר שבת הנחיל כו' מנוחה לעמו ישראל ב-ק-ד-ו-ש-ת-ו ביום שבת ק-ו-ד-ש כו'.

בקריאת התורה היה יושב ואף באמירת ברכו, בשבת היה עולה לשישי ובר"ח לרביעי, והיה קורא קצת בקול עם הבע"ק, והיה מברך עם ס"ת פתוח ועינים סגורות, לאחר שעלה לתורה והיה נשאר לעליה נוספת היה מסתכל בס"ת ולא בחומש, כשהיה חל לו יארציט בשבת היה עולה לשישי ולא במפטיר, בהגבה היה קורא כפסוק והיה מגיש בעצמו המעיל למי שעושה גלילה וכמבואר במשנ"ב.

אחד מבני הישיבה לא הספיק קריאה ראשונה ושאל לרבינו זלל"ה אם צריך ללכת למקו"א לשמוע הקריאה ואמר לו רבינו זלל"ה שיכול לסמוך על מה ששמע ביום חול, בקדושה היה אומר רק קדוש וברוך ובשאר הקדושה היה מסמן לחזן שיוציאו, ופעם שאלתיו האם זה משום הפסק באמצע חזרת הש"ץ וכאמירת ברוך הוא וברוך שמו, ואמר שכתוב בהגר"א שיש חלקים בתפילה שעיקר התיקון שלהם זהו בשמיעה מאחר.

ברכת החודש לא היה אומר יהי רצון, וכמה פעמים אמר שאי איושר חיילה היה מבטלו מלאמרו בישיבה זהרי אסור לבקש בקשות פרטיות בשבת, וכל המנהג הזה הגיע מהספרדים.

היה אומר מזמור לדוד בכניסת סה"ת והיה מעכב הס"ת עד שסיים, וביום חול לא היה אומר לדוד מזמור, [בקדושה במוסף היה אומר כתר], לאחר התפילה היה נשאר ללמוד עד קרוב לחצות ובדרך כלל היה לומד ספ"ד, בקידוש היה יושב, ולאח"ז היה שותה קפה והיה מבקש מאחר שיאכל משהו שמחייב ברכת שהכל ואע"פ שהיה שותה רביעית, בסעודה ביום היו מביאים פירות לפי בקשתו לפני אכילת החמין.

כשהיה מברך שהחיינו היה מברך על הראיה מבלי להחזיק הפרי ביד, והיה בוחן בהלכות שבעת המנים מה קודם בברכה, [החתנים בשבת האחרונה היו אוכלים אצלו, ופעם שאל לחתן כו' וסיפר שבעבר כשהיו בוחרים חתן היו מביאים לו משבעת המנים והיו בודקים אם מברך לפי ההלכה כו', אמר לו החתן שהוא מאורס כבר, אמר לו הר"י א"כ אתה כבר ל"צ לדעת...]

כששרו השיר יונה מצאה, אמר שהרגיש ששתי הבתים האמצעים אינם מהמקור, ואחרי הרבה שנים מצא כן בסידור אזור אליהו, פעם כשראני שותה אחר אכילת פירות העיר שבר"מ כתוב לא לשתות.

בשבת בצהרים ראיתיו כמה פעמים לומד בספרו של הלשם בקבלה, ופעם בשבת הגדול אחה"צ ראיתיו לומד כתבי האר"י על ליל הסדר, בשבת פרשת חוקת כשהיינו בב"ב אמר שזה זמן ללמוד עניני פרה אדומה, ולמד משניות מסכת פרה, וספה"מ לר"מ הלכות פרה אדומה.

בסעודה שלישית היה מקדש בתוך הסעודה ולא הקפיד על מלא, היה שר ג' פעמים מזמור לדוד, ידיד נפש, בהבדלה היה מוזג הרבה שישפך.

מוצ"ש כששתה קפה ביקש שנכין לו ממים שהוחמו במוצ"ש, [ואמר שאפשר לערב גם מים משבת ולכן מספיק להוסיף מים למיחם], מלווה מלכה היה נוהג לומר לפסוקים הנהוגים, לא היה אומר ויתן לך.

קצת בהנהגות סדר היום, היה מניח תפלין בביתו ולאח"ז יוצא לתפילה עם כובע לראשו, וכך גם חזר לביתו, [גם במקומות נופש שהיה נסיעה כו' היה לובש קודם התפלין, כשהיה מסתובב בחדרים להעיר את הבחורים לשחרית היה זה עם התפלין], היה מברך רק להניח תפילין ובעטיפת הטלית לא היה מכסה פניו, לבש ציציות ולס, הקפיד ביותר שלא לדבר כלל קודם התפילה גם במקרים שהיה צורך היה מסמן בידיו כו' או בלשון גמ', הקפיד שלא לשתות קפה קודם התפילה ופעם אף אמר שיש בזה חשש דאז, היה אומר מה טובו, לא שמעתיו אומר אדון עולם כו', היה אומר פרשת התמיד ופסוק ושחט אותו היה אומר בקול, פיטום הקטורת היה אומר רק הסמנים בלי הפסוקים, היה מדליק שתי נרות לפני התפילה בביהמ"ד, לא אמר מזמור שיר כו', לא החזיק הציציות בב"ש.

כל תפילה היתה אצלו בהתחדשות גדולה בכל תפילה מחדש, עם כל החיות והברען אה.. אהבה רבה.. ו-ק-ר-ב-ת-נ-ו לשמך כו', אשר הוצאתיך מארץ מ-צ-ר-י-ם, וכן כל התפילה היתה בקול ובהתלהבות, ובשיחות היה מביא לדברי הגר"א בשו"ע דפסוקי דזמרה מלשון שיר וזמרה, וכן ראו אצלו בחוש, אשרי עין ראתה כל אלה, ומעולם לא ראינו שנרדם באמצע התפילה ואף אחרי פעמים שביקש שיוצאו אותו בברה"ת, היה יושב כל הפסו"ד והיה עומד רק לברוך שאמר וישתבח, [לאחרונה בחולשתו העדיף לעמוד בישתבח ולשבת בברוך שאמר], ובשבת היה יושב גם בנשמת.

בשבת וביום חול היה חזן עד שמו"ע והיה יושב במקומו, בברכו לא היה כורע וכדעת הגר"א, אמר שאין להפסיק בין ממליכים לאת שם, היה מפסיק בין לעונים ואומרים, ובין למשבחים ואומרים, בדרך כלל לא היה מחזיק הציציות בזמן ק"ש ופעמים שהיה מחזיק לשתים הקדמים, [ופעם אמר שהציציות צריכים להיות שתיים קדימה ושתים מאחורה], לא היה מנשק הציציות, היה עונה אמן אחרי הבוחר בעמו, [כשלא היה חזן ימים נוראים כו'], וכן במעריב אחרי אוהב עמו ישראל, סבר שאין לעשות הפסק וכגון בעל לבבך כו' כמבואר בגמ' בברכות וסבר שרק צריך להדגיש ושלא יהא הפסק כלל.

זמן קר"ש, בשנים קודמות בשבת לא היה מקפיד על זמן קר"ש מג"א, וביום חול היה מקפיד, ובשנים האחרונות גם בשבת היה מקפיד, ואמר כמה פעמים שהעיקר כהגר"א, ובשנים האחרונות אמר שבישיבות נוהגים להקפיד כמג"א, וכן הנהיג בישיבה, והקפיד על כך גם בבין הזמנים, ובביה"ז כשהיינו בטבריה והיה זה חזור מחתונה והלכו לישון מאוד מאוחר, ואמרתי לר"י שאולי אפשר כהגר"א ולא הסכים, והר"י היה קם כשעה וחצי לפני

זמן קר"ש מג"א. ופעם כשהיה בשבת בשכונת בית וגן, ונדברנו למתי לכוון השעון מעורר, ודיברנו שהרי לא נמצאים בישיבה ואפשר לקום מאוחר יותר, ואמר שפעם היה פחות טרוד והיה יכול ללמוד יותר היה סומך על הגר"א אבל היום שכבר לא לומד, לפחות להקפיד על זמן קר"ש, ושוב חזר ואמר שהעיקר כהגר"א.

משירה חדשה היה כבר עומד במקומו לשמו"ע, היה אומר גאל ישראל בקול, ובסעודת שבת פעם כשלמדנו במשנ"ב כו' אמר שמכאן מגיע הטעות ולכן כולם אומרים בשקט כו'.

תפילה של לחש היה מתפלל כחצי שעה, הרבה מהזמן היה לוקח בה' שפתי תפתח וברכה ראשונה, פעם ראיתיו בכריעה ראשונה של שמו"ע כורע כשמונה דק', בדרך כלל לא היה מתנדנד, הורה שאף שאסור להפסיק בדיבור בין שמו"ע של לחש לתחנון אבל ללמוד מותר [די"א דרק להגיד תהלים מותר], פעם בער"ה אמר שלא להוסיף בקשות בתוך השמו"ע שלא לשנות ממה שחז"ל קבעו בנוסח התפילה, ואפשר לבקש בהרהור, ובאלקי נצור אפשר לבקש, ופעם אמר שתפילת הדרך אומר בש"ת כדין שואל אדם צרכיו בש"ת.

בחזרת הש"ץ היה מקשיב מילה במילה ולא זו ממקומו אלא לברכת כהנים, והיה מסתכל על הכהנים, לאחר ברכת כהנים לא היה אומר אדיר במרום, בשנים האחרונות, לא היו אומרים בימים נוראים בברכת כהנים, "בשלום" היה רצון כו'.

כשלא היו כהנים במנין שהתפלל בו, היה מחזר אחרי ברכת כהנים.

פעם שאלתיו אם יש ענין לשמוע חצי חזרת הש"ץ, השיב שר' שמואל הומינר היה אומר שיש ענין ולדעתו אין ענין, [ופעם סיפר שהלך בחוה"מ לבקר את ר' שמואל זצ"ל, ואמר לר"י זלל"ה ששמח בשני דברים שמח במועד ושמח ביסורים]. לאחר פטירת הגרמ"מ זצ"ל אמר שכאשר אמרו לו שהגרמ"מ חולה, סבר שזה כבר לאחר מעשה, אבל כיון שביקשו ממנו שיתפלל אז התפלל.

נפילת אפים היה אומר בבכי והיה לוקח זמן ניכר, ואנחנו לא נדע היה עומד קצת וחוזר לשבת, כשנצרך לנקביו באמירת והוא רחום של הציבור, היה אומר קודם תחנון ולאח"ז היה אומר והוא רחום, אחרי התפילה היה אומר קדיש יתום פעם אחת גם בימי יארצית.

שש"י היה אומר היום ראשון בשבת לדוד כו', וביום ששי היה אומר השישי, ובשב"ק היה אומר מזמור שיר כו', אחרי התפילה היה מוסר שיעור משניות, [כמה פעמים סיפר כשלמד בת"ת עץ חיים כמעט לא היו משקיעים בלימוד המשניות, ואמר שעד היום חסר לו בזה הגירסא דינקותא], לאחמ"כ היה קורא שמו"ת רש"י, [ורמב"ן] לא היה נוטל ידיו לפת שחרית בימי חול ורק בר"ח, חוה"מ וביה"ז, אבל הקפיד לטעום משהו קודם חצות משום פת שחרית.

קודם מנחה היה אומר פרשת התמיד וקטורת, כנ"ל בשחרית. היה מקפיד שלא להתפלל מנחה בזמן אלא לחכות כמה דק' אחרי חצי שעה שאחרי חצות [פעם כשהיה במירון בביה"ז שאחרי סוכות והיה זה ביום ששי דשעון חורף והיה צריך לחזור לירושלים לפני שבת ואעפ"כ לא רצה להצטרף למנין שהתחיל מיד בזמן]. לא היו מחכים לו בחזרת הש"ץ, וכשלא שמע חזרת הש"ץ בשחרית היה מקפיד לשמוע במנחה, בימים שהיה סנדק לא אמר תחנון במנחה.

בלילות היה אומר קריאת שמע ג' פרשיות ללא קשר לשינה והיה אומר קודם חצות ואף שהיה לאח"ז יוצא מביתו, [ואולי משום דחשש לדעת ר"ת], ובלילות שזכיתי להיות עמו

זכורני רק פעם א' שאמר קר"ש על המיטה, דבדרך כלל היה לומד עד שנרדם ושוב קם כו' כו'.

סדר ימות השנה: ליל הסדר לא זכיתי לשהות במחיצתו למרות כו', אמר שמקפיד לעשות שלא כהגר"א וכוס רביעית שותה אחר חצות כו', היה אוכל שרויה, ואמר שמי שנוהג להחמיר בזה צריך לעשות התרת נדרים, וסיפר המעשה עם הנתיבות כו', היה אוכל סעודה נוספת בשביעי של פסח גם כשחל בער"ש, בשבת הגדול התפלא מאוד שהגר"א בשום מקום לא כתב לבאר הטעם שקוראים לזה שבת הגדול, לא היה עושה מכירת חמץ.

חזה"מ היה אוכל כל יום מצה ומבלי ללפת, היה אוכל כל יום בשר, ושתה רביעית יין ולא דוקא בסעודה, בחזה"מ היה שרוי בחדוותא, וכשתלמידי הישיבה כו' היו באים להקביל פניו היו שרים זמן רב כו', [כשהיו שרים בשיר והנחילנו כו' הקפיד שיאמרו בשמחה ובששון כו'], ועל אף הימים העמוסים שהיו לו בביקור תלמידים ויצא לבקר אנשים כו', בשעות הערב והלילה היה יושב ולומד בהתמדה מסכת פסחים.

היה הולך להקביל פני מרן הגריש"א צוק"ל והיה מתרגש מהביקור, ולפני שהיה נכנס ממש לחדרו היה אומר לי לאט לאט, והיו מדברים בדברי תורה כעשר דק', ולאח"ז שותים לחיים.

היה הולך לכותל המערבי ופעמים שהיה הולך לתפילת מוסף, היה הולך לראות את מקום המקדש והיה הולך על א' הגגין שבעיר העתיקה [ופעם הציעו לו בני הבית ללכת לחדרו של ציס"ע ר' יו"ח זוננפלד שגר בו כמה ימים ולא ראה ענין להיות שם], וכשהיה רואה מקום המקדש היה עומד במקום למשך כמה דק' והיה בוכה מאוד כו', בחזה"מ וביו"ט היה לובש שטריימל מיוחד לימים טובים והיה טוב יותר משל שבת.

היה מקפיד על חמץ שנמכר לגוי אחר הפסח, [ושמעתי מא' מבני הישיבה שאמר לו שמעיקר הדין ל"צ להקפיד בזה], בסעודות שבת בין פסח לשבועות היה אוכל גם מצות בסעודת שבת, ל"ג בעומר לא היה נוחא ליה מחתונות בליל ל"ג בעומר, ומי שמתחתן במוצאי ל"ג בעומר סבר של"צ לצום, בשנים עברו היה נוסע אחרי ל"ג בעומר בתוך השלש ימים, וכהשתחיל ליסוע בער"ח סיון הפסיק ליסוע אחר ל"ג בעומר.

שבועות, ככל שהתקרבו הימים הכין עצמו ממש לקבלת התורה, בליל שבועות היה אומר התיקון, והיה מתחיל לומר מהשקיעה ולאח"ז מסר שיחה, אחרי מעריב למד קבלה ולאח"ז המשיך עוד באמירת התיקון, בסעודה היה שרוי במתח ולא דיבר כלל ולא שרו שרים כו', היה מגיע לביהמ"ד בסביבות השעה שתים שלש, התפללו בכהנה"ח, לא הסכים לבחורים שיגדו תיקון, מאוד התפלא על מנהג היקים לאכול חלבי בליל שבועות הרי"ז יו"ט וצריכים לאכול בשרי.

בשבועות ובשמחת תורה בדרך כלל היה מנגן בהלל בפתחו לי שערי צדק לבדו ברגשי קודש, [ופעם כששאלו לו למקור הניגון נמנע מלהשיב], ואגב, פעם סיפר שהיה לו ויכוח עם המרא דאתרא דשערי חסד הרב רזנטל זצ"ל אם לנגן בהלל, והר"י זל"ה סבר לנגן, וסיפר שלאח"ז מצא כן מהגר"א והראה לו כו', והוסיף אז שנדמה לו שמה שמנגנים כיום אצל הליטאים זה התחיל משע"ח.

לאחר התפילה בשבועות, היו שנים שהיה חוזר לביתו אחר התפילה והיו בני הישיבה שרים כל הדרך, והיו שנים שהיה נשאר ללמוד לאחר התפילה כחצי שעה, היה שרוי בשמחה

שאין לשער ולתאר כפשוטו ממש, היה מקדש על חלבי ונטל ידיו, היה דואג שיאכלו דברים מתוקים כו', סיימו הסעודה קרוב לאחד עשרה, וביקש שנבוא לאכול סעודת יו"ט קודם חצות, כשהגענו קודם חצות היה מונח בתלמודו, הסעודה היתה לוקחת כמה שעות והיה שרוי בחדוותא עילאה ממש, למדו משניות חגיגה כל המסכת, אכל בשר ושתה יין, היה שר לבדו באריכות אמר אביי א-מ-ר א-ב-י-י-א-מ-ר א-ב-י-י-י, בערגה וצימאון ממש, צמאה נפשי, כאיל תערוג כו' מ-ת-י א-ב-א ו-א-ר-א-ה פ-נ-י א-ל-ו-ק-י-ם- וכן שרו עוד ועוד לכבודה של תורה, מים רבים לא יוכלו לכבות את ה-א-ה-ב-ה כו'.

שאלתיו אם יוצאים בשינה חציו לכם, שנה אחת השיב שלא, ופעם הוסיף שאולי כשקמים.. סבר שודאי לא יוצאים יד"ח בת"ת בחציו לכם, סיפר שבעבר היה הולך יחד עם בני הישיבה לכותל בשבועות. לא היה ניחא ליה ששבת אחרי שבועות היו יוצאים הבחורים לביתם שלא יהא ח"ו ויסעו מהר ה' והיה מבקש מכל בני הישיבה להישאר.

בין המצרים, לא היה ניחא ליה מחתונה בליל י"ז תמוז, וא' מבני הישיבה שהתחתן אז וסידר לו הר"י קידושין ונשאר לחתונה וביקש הר"י רשות מהחתן שהוא עצמו לא ירקוד, [וכן היה פעם בחודש אלול בחתונה של אחד מבני הישיבה ביקש ממנו הר"י רשות שהוא לא ירקוד], בצומות היה לובש למנחה תפלין [ר"מ], פעם העיר לחזן בסליחות שלא לומר מלאכי רחמים כו'.

בתשעה באב בין בלילה ובבוקר היה נשאר ללמוד בביהמ"ד אחרי הקינות, וביום היו מאריכים בקינות והיו אומרים לאט ומסיימים כחצי שעה אחרי חצות, בעשרה הרוגי מלכות היה חזן והיה אומר בקול בכיות ממש, בסיום הקינות כשאמרו אלי ציון היה ניגש לעמוד והיה מזהיר שלא יגידו בקול והיה משתיק כו', וכן כתב במכתבו שהיו תולים כל שנה בישיבה, שלא יראה ח"ו כו', כשחל תש"ב נדחה במוצ"ש, לא נתן שישנו הניגון של קבלת שבת, וכן בקריאת תורה לא קראו בניגון של איכה, [וכ"ש בשבת חזון שלא שינו], בזמן השקיעה שכב במיטתו, לא היה מברך שעשה לי כל צרכי והמעביר שנה, והיה מברך בלילה אחרי מעריב, לבש נעליו ונטל ידיו וברך, ולאחמ"כ סעד ליבו, נהג שלא לגעת במים כלל וכלל וכדעת הגר"א וה"ה ביוכ"פ.

בחודש אלול היה שרוי בפחד ואימה כל החודש, ובער"ה פעם גער בי שזה ממש יום תשובה וחייבים לנצל כל רגע, בסליחות היה יושב, ועומד באמירת י"ג מידות, היו אומרים סליחות בחצות הלילה, [היה זה באחד מימי הסליחות והר"י ישב כהרגלו בביהמ"ד ושאלני שמכיון שהוא מאוד עייף ועד שילך לביתו ויחזור כו', האם ראוי שישכב על ספסל לנוח אם לא, כיון שכבר הרבה שנים לא עשה כך, ואמנם פעם זה היה כרגיל שישן בביהמ"ד ולא בבית, אבל הרבה שנים כבר לא עושה כך, אמרתי לו כיון שיש כאן רק מבני הישיבה כו' וכך הוה ושכב כו' כו'], בערב ר"ה דיבר הרבה מש"כ במשנ"ב דזה ימי ביקור.

ראש השנה, בימי ר"ה ממש היה פחד יום הדין במחיצתו, בליל ר"ה היה מוסר שיחה, לבש קיטל לכל תפילות ר"ה, אחרי מעריב היה אומר לשנה טובה תכתב, ולחלק מהתלמידים היה מוסיף עוד ברכות, בקידוש, היה יושב וככל יו"ט, שנה אחת שחל ר"ה בשבת עמד וכנ"ל, בסעודה נשאר ללבוש הקיטל לאחר ברכת המוציא היה אוכל מהסימנים ואמר יהי רצון בשם השם, בשאר סעודות ר"ה היה אוכל מהסימנים בלא אמירת יהי רצון, [ופעם אמר שריש שתא זה אולי זה כל הר"ה, ושמעתי שלפני עשרות שנים חשש לירושלמי כל מי כו' וחשש דאולי זה כל עשי"ת, ולכן כל עשי"ת לא ישן על מיטתו ורק מה שנרדם כו'].

בר"ה היה טובל החלה במלח ודבש, בכל סעודה היה לומד כל מסכת ר"ה, בליל יו"ט שני היה מברך שהחיינו בלא פרי חדש, שנה אחת היה מונח פרי חדש על השולחן ושאלו אם כיון שהר"י לא כיון על זה בקידוש אם צריכים לברך עתה שהחיינו, והשיב לברך, שנה אחת ביתי שכחה לומר יע"ו בברה"ז ונזכרה קודם ברכת הטוב והמטיב ואמר רבינו זל"ה שתגיד הברכה אשר נתן כו' בשם ומלכות, לאחר הסעודה בלילה שנה אחת ראתיו לומד ספ"ד.

בחזרת הש"ץ היה עומד, מלבד אמירת הפיוטים היה יושב, ופעם אמר שזה חידוש דהרי כל השנה מנהגנו דלא מוספים פיוטים באמצע התפילה וכאן הנהיג הגר"א שאומרים והיה מקום לומר דזה נחשב כחלק מהתפילה אבל הגריש"א זיע"א פסק שמותר לשבת.

בתקיעות: לפני התקיעות בשנים עברו היה לומד רש"ש בשנים האחרונות היה אומר תהילים, [וכן בקריאת התורה בין גברא לגברא], וכן בכל חודש אלול היה מרבה באמירת תהילים, לא היה אומר למנצח כו', הר"י זל"ה היה המקריא, והיו שנים שנהג כהגרי"ז לומר תקיעה אחר הברכות והיו שנים שלא אמר, ורק סימן בידו, לפני כל התקיעות היה מסמן בידו לש"צ שיכוון להוציא, בשעת הברכות היה בוכה מאוד, ובשעת התקיעות היה שרוי בפחד נוראי ממש, היה משתחוה בפישוט ידיים ורגליים לזמן קצר מאוד, [כמה פעמים ניסיתי לראות ולא עלה בידי].

שמו"ע של לחש במוסף היה לוקח כשעה ועשרים, הקפיד לשמוע כל מילה מחזרת הש"ץ, אחר התפילה היה שומע תקיעות כמנהג תימן, אחרי התקיעות היה שרוי בשמחה, [התיר לנוח למי שקשה לו בלא זה], בשעת הסעודה כשהיו תוקעים לנשים כו' היה יושב ומאזין בקשב רב, היה מתפלל מנחה אחרי מוסף, ופעם אמר שקשה לו להתפלל אחרי האוכל, ובני הישיבה היו מתפללים מנחה אחרי הסעודה, היו מסיימים מנחה בערך בארבע אחה"צ.

בעש"ת לא היה מוסר שיעורים, הרי זה ימי תשובה, ובשנה האחרונה מסר שיעור ונימק שאפי' שזה זמני תשובה כו', והביא המעשה עם הגר"ד פוברסקי זצ"ל כו'.

בליל ערב יו"כ היה עושה כפרות על תרנגול, והיה אוכל מהעוף של הכפרות בסעודה מפסקת, ערב יו"כ אכל סעודה בבוקר ואכל בה דגים, היה מתפלל מנחה אחרי הטבילה במקוה, לבש הקיטל במנחה, היה מאריך בשמו"ע למעלה משעה, אחרי מנחה היה מסתובב בביהמ"ד וכולו בשערפי קודש ונשאר במלבושו עד כשעה וחצי לפני השקיעה, לא היה מכה ומשתחוה בוידוי, ורק באמירת חטאנו היה מכה, וכן לא היה מתכופף וכדעת הגר"א.

בסעודה המפסקת היה בוכה ובוכה הן בשעת ברכת המוציא שבקושי הצליח להוציא הברכה מפיו, והן בשעת האכילה בכה כתינוק בן יומו, בליל יו"כ לא היה מוסר שיחה, היה נשאר לאמירת שיר היחוד ולאחר מכן נשאר ללמוד גמ'.

יום כיפור היו מתחילים התפילה בשש וחצי, וכל היום היה רצוף בתפילה ללא הפסקה כלל ורק קודם נעילה היה יוצא לחוץ לראות אם החמה בראשי האילנות, והיו מתחילים נעילה כארבעים דק' לפני השקיעה, והיו גומרים נעילה כזמן ר"ת, בעשרה הרוגי מלכות היה חזן והיה אומר בקול רם בבכיות, בסדר העבודה היה שרוי ברגשים נוראים אשרי עין ראתה כל אלה, בנעילה היה שרוי בפחות מתח.

אחרי מעריב במצואי הצום היו עוברים לפניו והיה שרוי בשמחה גדולה, [שמעתי שבשנה האחרונה לא היה שרוי בשמחה], ולאחר מעריב היה אוכל ושותה קצת בביהמ"ד, והיה מתחיל ללמוד מסכת סוכה דף ב. ולאחר לימוד של כמה שעות הלך לביתו, ויו"ט גדול היה

עושה והיה שרוי בשמחה גדולה שאין לשאר ולתאר ממש, עין לא ראתה, והיה נוטל ידיו ואכל בלבוש הקיטל.

אמר שבשנים עברו היה בונה הסוכה במוצאי יו"כ אבל עתה אין לו כח, למחרת כשבנו לו הסוכה, כשהיו מניחים הסכך אמר לכוון ולהגיד לשם צל, לזכר ענני כבוד ולשם סוכה, [לא זוכר אם זה היה הסדר], במקום שבו ישן ואכל היה מניח הסכך בעצמו והיה מניח קנים קנים, [עמד על השולחן וביקש שיוצאו כל איש מעליו], ולשאר הסוכה היה קיינעס, ומלבד זאת היה מניח סכך ירוק על כל הסוכה.

בין יוה"כ לסוכות היה שקוע בתלמודו, והיו מביאים לפניו ארבעת המינים, פעם כשהביאו לו אתרוג, מיד כשראה אמר בשמחה גומרים עליו ההלל, ופעם בין יוה"כ לסוכות התחלנו ללמוד אחרי מעריב ובשעה אחד ועשרים נרדם על כסאו ובשעה אחד וחצי הביאו אתרוגים כו'.

סוכות, בליל יו"ט היה אוכל הכזית הראשון עם הרבה הוספות, פעם אף אמר שאוכל בדוקא עם הרבה הוספות שלא רגיל בהם כל השנה ודלא כהפמ"ג כו', היה מענעע עם כל סוגי ומיני האתרוגים בסוכה, לא היה מברך לפני התפילה, והיה אומר גם ההלל בסוכה.

בחזה"מ כשהיו באים תלמידי הישיבה היו מדברים בד"ת ושרים משירי הרגל, [כשהיו שרים והנחילנו היה מדגיש שיגידו בשמחה ובששון, כשהיו שרים עם פסוקים הדגיש שישרו עם שם השם], כמעט ולא יצא מהסוכה רק למה שהיה מוכרח, וכל פעם שהגיע לביתו נכנס היישר לסוכה עם החליפה כו', וכן מנחה ומעריב היה מתפלל בסוכה, ופעם כשהגיע ת"ח ביקש הר"י רשות שלא ללוותו כיון שרוצה לקיים מצות סוכה, בהושענות כשהיו מקיפים לבימה היה שמח וכדעת הגר"א.

בליל הו"ר היה קורא חומש דברים בסוכה לבדו מתוך חומש, אמר לי שאני ל"צ להגיד התיקון יש לך את אב"י ורבא ומילא אני שלא לומד לפחות כו'.. לא היה נשאר ער בליל הו"ר, התפלל בנה"ח, להושענות היו מביאים לו ארוכות [ופעם כשלמדנו במסכת סוכה את הרש"י כו'], בערב שמח"ת היה מתפלל מנחה בסוכה עם בני הישיבה ולאחמ"כ היו שרים, והיה נשאר בסוכה עד כמה דק' אחרי השקיעה.

שמחת תורה, היה רוקד בהקפה ראשונה עם הס"ת, והיה רוקד זמן רב, [היה מכבד להביא הס"ת מידי לתלמידיו הקרובים], וחלק מההקפות היה לומד מחוץ לביהמ"ד מסיים מסכת סוכה כו', ובכללות, ההקפות הן ביום והן בלילה היו לוקחים זמן רב, וברוב השנים לא היה עושה קידוש עד אחרי מוסף [מנחה] והיה זה בשעות אחה"צ המאוחרות, היה ניגש לתפילת הגשם ולבש הקיטל והיה אומר תפילת הגשם בחזרת הש"ץ, היה עולה לחתן תורה, וחתן בראשית היה מכבד ואומר כל הנוסח למנהל הישיבה, הקפיד שכל בני הישיבה ישתתפו בחתן תורה ובראשית ואף שהיו עוד מנינים לקריאת התורה, לא היו עושים בישיבה ולא היה משתתף בהקפות שניות.

חנוכה, הדליק נרות בפתח החיצוני של הבנין וקבעו לו שם צוה"פ לחנוכה, והיה קובע מזוזה שם שנה אחת שמעתיו מברך על קביעת מזוזה, הדליק בצד השני של המזוזה והקפיד שבני הישיבה לא ידליקו באותו צד, הדליק גם בביתו, הנרות הללו אמר רק לאחר שהדליק בביתו, הקפיד שבני הישיבה לא ידליקו לפני שסיים להדליק הנרות בביתו, נהג כדעת הגר"א להדליק כל יום מהנר הראשון ולא מהנר הנוסף, היה מדליק הנרות עם נר ולאחמ"כ הניחו לשמש וכפשוטו ההלכה, בער"ש היה מקדים להדליק, וכן היה מזרז בזה לבני הישיבה, מוצ"ש הקדים לתפילת מעריב לכעשרים ושלש דק' אחרי השקיעה והיה מדליק

בכארבעים דק' אחרי השקיעה, ולאחמ"כ היה עושה הבדלה, [במוצ"ש היה בני הישיבה שרים מעוז צור וכן היה שר בניגון דידיה].

אמר שהעיקר דלא כהחזו"א בדין פתחי החצרות, היה פעם בחתונה שפגש בבעל החו"ב זצ"ל ולאחמ"כ סיפר ששאלו האם דעת החזו"א שכיום אין פתח לחצרות האם זה מעיקר הדין ולא יוצאים בזה יצד"ח, או דזהו רק מלכתחילה, [דהחזו"א לא כתב בזה בספר לענין חנוכה], והשיב לו דהחזו"א סבר שכן הוא מעיקר הדין ולא יוצאים יד"ח בפתח החצרות, היו שנים שבימי חנוכה היה מוסר שיעור בעניני חנוכה, שנה אחת חזיתיה לרבי מאחוריו וראתיו קודם ההדלקה במשך כמה דקות שכל גופו מירתת.

פורים, שבת זכור היה עולה לתורה וקורא הקריאה, [שנה אחת בליל שבת זכור... טיילתי עם רבינו בשער"ח ונסתפק זמן רב האם ללכת בבוקר להתפלל בישיבה ששם התפילה יותר טובה או להתפלל בבית ששם יש ספר תורה מהודר יותר, ולבסוף התפללו בבית]. נשאל ע"י א' מבני הישיבה למה בליל פורים אומרים קדושא דסידרא, ואמר שלא חשב ע"ז כו', בבוקר היה לומד מסכת מגילה, וקודם לסעודה היה מסיים המסכת, סבר שהדין לשנות יין זה כל היום ולא קשור כלל לסעודה, היה מאריך מאד [למעלה משעה], בתפלת מנחה והיה מסיים זמן רב אחרי שסיימו המנין בביתו, היה שותה יותר מהרגלו והיה בדיחא דעתיה, היה משתתף עם השיכורים בביתו, והיה משקה עוד ועוד לתלמידים, הורה שגם מי שאמר לו שהוא שיכור, שיכול להתפלל מעריב, במוצאי היום אחר תפילת מעריב היה מתחיל בלימוד מסכת פסחים עם כל הכוחות, שנה אחת אחרי מעריב, אחד מתלמידי הישיבה בשיכרותו דיבר בעניני אמונה ורבינו זל"ה במשך שעה ארוכה עמד והקשיב לדבריו, וביקש שיתנו לו לדבר כמה שיותר, ואף לאחר שכבר התחיל רבינו בלימוד מסכת פסחים ביקש רבינו שישאר שם.

ראש חודש: קידוש לבנה היה מקדש מיד כשאפשר גם כשחל ביום חול, וכן בעשי"ת וחודש אב, היה לובש כובע של ר"ח ולבשו מליל ר"ח, וכן כשנסע שבתות מחוץ לירושלים היה לובש כובע, ואמר שאבא פעם נסע שבת לת"א וגם לא לבש השטרימל ואמר שצריכים לנהוג כמנהג המקום, היה מבקש לחזן שיוציא אותו יד"ח בברכות ההלל, במוסף דר"ח היה מבקש מהחזן שבחזרת הש"ץ יגיד כנוסח הגר"א, היה נוטל ידיו לסעודה וכו"ל.

בעניני שידוכים, בגיל השידוכים דעתו היתה לדחות החתונה ככל האפשר, והיה פעם שאמר לא' מבני הישיבה להתחיל שידוכים שלש חודשים ושבע לפני גיל עשרים וארבע, שבוע לשידוכים ושלש חדשים בין האירוסין לחתונה, ובשנים האחרונות היה נותן כבר מגיל עשרים ושנים ואמר אם אתה רוצה נו, והיה אומר שפעם היה יותר עומד שיהא יותר מאוחר, ופעמים בודדות שהיה ניגש מעצמו לבחורים ואומר להם שיתחלו שידוכים, ועמד על כך שכל מי שלא למד בישיבה פחות משנה בשו"א לא לו נתן להתחיל שידוכים, ואף אם היו מגיעים ללמוד בישיבה בגיל עשרים וארבע היה מתנה בשעת הקבלה דזה בתנאי שלא לשמוע שידוכים לפחות חצי שנה.

בכל הצעה של התלמידים היה מברר וחוקר אצל מנהלי הסמנרים כו' ופעמים רבות לאחר שבירר היה אומר להוריד השידוך, [כשהיה צורך, בחתנים שלא היה להם די כסף, היה לוקח על עצמו סכומים גבוהים ביותר], היה פעם שידוך כו' והתלמיד אמר לר"י שיש קצת נקיפות מצפון כו' ואמר התלמיד לר"י שלמעשה זה סימן שחסר לו בביטחון כו', ואמר לו הר"י כתוב בהגר"א בסיפרא דצניעותא שבשידוכים לא עוזר השתדלות ול"ש השתדלות וצריכים לחיות עם זה ומה' אשה לאיש.

היה אומר שצריך לבדוק שגם השווער לא יעמוד כו' ואמר שהרבה בוגרים אומרים לו שהכל בסדר אבל עם השווער קשה להם, [פעם ראה חתן שאומר לשווער מה אתה אומר, ולאח"כ אמר לו הר"י שצריכים להגיד מה אתם אומרים], אמר שהעיקר שיהא מידות ויר"ש, ופעם היה שידוך עם מידות כו', אבל אמרו שאין כישרון כו' ואמר רבינו זיע"א שיש פעמים שכישרון הילדים הולך לפי האם.

פעם אמר לו בחור שנפגש שלא מרגיש משיכה וגער בו רבינו זל"ה עריות עריות, [תגיד שלא מתאים לך], לא היה ניחא ליה מאוד שרוקדים באירוסין, [ובשבת עליה לתורה היה אומר לחתנים אתם עדיין לא חתנים ורק מזמרין לו], היה שואל לחתנים כמה זמן דיברו אחרי האירוסין ואמר שצריך לקצר כו', ולא היה ניחא ליה כלל שיהא קשר כו', ופעם סיפר לו חתן שדיבר בטלפון כחצי שעה ואמר לו שזה מדי הרבה וצריכים לקצר, אמר שלא מבין למה הולכים שבתות, שבת קודש קדשים אם צריכים אפשר ביום חול.

לא הסכים לכתוב תנאים בחוה"מ כיון שאי"ז תנאים ממש שלא יודעים הרי כמה כ"א התחייב, ואמר שפעם אחת בחייו שימש כעד באירוסין וביקש מההורים לדעת כמה כ"א התחייב, אמר לי של"צ הדרכה הן בעניני ההלכות כו', ואמר שדי בחצי שעה ללמוד עקרי ההלכות ואחרי החתונה ללמוד עוד, ובכללות הענין התבטא פעם בענין זה ואמר שעוקרים לקדושה דרך החלון, ופעם אמר לחתן לפני חתונתו צריך לדעת שכתוב בר"מ אהבה כגופו ומכבדה יותר מגופו כו' וצריכים לדעת ולזכור את זה ולחיות עם זה, אמר לחתן שמשבת עליה לתורה ראוי שלא ילך לבד ברחוב.

וכמה חודשים אחרי החתונה דחף ללכת לכולל ערב, פעם נשאל ע"י אברך האם זו הדרך שכמעט ולא נמצאים בבית כו', ואמר ברור שזה הדרך להיות שקועים בתורה כו'.

חופה: הקפיד מאוד שיכנסו לחדר יחוד לפני השקיעה חשש לדעת הרא"ש דושמח את אשתו זה ביום הראשון דאו', [ופעם אמר שיש החוששים לדעת המים עמוקים ועושים החופה ביום וכאן יש חשש של הפסד מצוה דאו'], הקפיד שטבעת הקידושין תהיה חלקה ממש, ופעם כשהגיע כבר לחופה וראה שמחוספס התעלם, היו פעמים שאמר לחתן לצאת לקראת כלה, הקפיד מאוד שהחתנים לא ידברו כלל עד אחר ברכת הש"ב, [היה שומר שלא ישפך מהכוס], היה מקפיד שלא לברך ברמקול, היה נשאר במקומו בחופה עד סיום הש"ב, לאחר ברכת אירוסין היה שותה קצת מהכוס לפיו, לא היה ניחא ליה שמפסיקים בשירה באמצע הברכה אחריתא.

כשעשה ש"ב בביתו ביקש שהחתן יגיע מוקדם דבחז"ל מצינו שהיו באים לביתו של החתן ושמחים עמו בביתו ועתה לכה"פ הגם שזה לא בביתו לכה"פ שיבואו אליו, העיר לבחורים שהורידו הכו"ח בזמן הריקודים, ובחתונות של בני הישיבה היה מרגיש כפשוטו שמחתן בנו והיה נמצא כמעט כל החתונה הן בסעודה ובריקודים ופעמים שאף נטל ידיו, והיה לומד משניות וגמ', וכשהחתן ישב לצידו היה משוחח עמו כו'.

הנהגות: לפני שהיה יוצא ללויה היה לומד סדר טהרות, וכשזה היה בסדר א' ביקש שאביא לו משניות טהרות ול"ש איזה חלק [השתדלתי להביא לו סדר טהרות עם פירוש הר"מ שיש שם לכל סדר טהרות], כל מי שביקש ממנו ברכה עבור איזה חולה כו' ברוב הפעמים מיד רבינו זל"ה היה אומר פרק תהלים במקום, ופעמים אף היה מאריך בתפילה, [היה פעם בשבת שא' מתלמידיו קיבל דום לב ורבינו לא פסק שעות ארכות בשבת לומר תהלים עבורו], הקפיד מאד על גלוי, גם משקה חם, וגם כשנמצאים בחדר, וכן לנטילה.

כשהיה לומד ומסיים פרק או מסכת וכן כשהיה מגיע למשנה בגמ' היה מתחיל מיד מהמשנה הבאה או מהפרק החדש.

בשבת כשהיה רואה חילולי שבת ח"ו היה אומר לעצמו שבת שבת..., והיה עובר בכביש מבלי להביט כלל, ולא כן נהג ביום חול שהיה נזהר מאוד.

נתבקשתי לפני כעשר שנים לשאול ע"י אברך מופלג מתלמידי הר"י מב"ב האם יכול לקנות מחשב לצורך כתיבת חידושי תורה, ושאלתיו ואמר הר"י שהדור כ"כ פרוץ וצריכים לשמור ולא כדאי, לאחר כמה חודשים נתבקשתי מהאברך לשאול שוב, שזה מאד יעזור לו כו', ושאלתיו ואמר הר"י שמסכים, ובתנאי שהמחשב ישמש לצורך כתיבת חידושי תורה, ולא לשום שימוש אחר לכל צורך שיהא בעולם.

כבוד התורה, כשהיה כנס בחירות במוצ"ש לפני כמה שנים בהשתתפות מרן הגריש"א זצוק"ל, ושאלו לרבינו בשבת אם בחורים מהישיבה צריכים להשתתף, והשיב דאם רבינו הגרי"ש מטריח עצמו ודאי דצריכים להשתתף.

אמר על אחד שמכבדו שיש לו צורה של ת"ח, וכן אמר על אחד שמכבדו כיון שהוא מכבד את התורה, היה ת"ח שהגיע מב"ב ואמרו לרבינו זלל"ה שהוא ת"ח וכשהגיע קם מלפניו כו', פעם התפלא על ר"י אחד שדיבר עם מאן דהו בזלזול כו' ואמר היאך הר"י הזה אין לו הרגש שמי שדיבר איתו הוא ת"ח.

עונה: ידוע כמה היה רבינו ענו ממש, ובאמת לא החזיק מנפשיה כלל, והסתיר עצמו במאד מאד, וכל תלמידיו יעידו היאך היה מבקש מהם ברכות ושיתפללו עליו, [וכשלא הבינו מה רוצה חזר שוב על דבריו תברך אותי אני לא צוחק], בשנים האחרונות אה.. כמה השפיל עצמו למען המשך קיום התורה, ולית דין בר נש, שם עצמו כאיסקופא הנדרסת למען כבוד שמים, ואספר רק שני מקרים שממש נוכחתי בשעת מעשה היה פעם בלויה בב"ב כו' ועשו שם בפרהסיא כו' ולאח"ז בנסיעה כשנסיתי רק לדבר במה שהיה לא הסכים לשמוע כלל, ושוב פעם היינו במקום הרחוק מן היישוב כו' וכשבאנו ליסוע כמה אנשי כו' והיינו צריכים ללכת ברגל ולהגיע לשם היה יכול להיות הדרך כשעתים כו', וכך הוה ובמשך שעה הלכנו ורק לבסוף כו', ולא נשמע מרבינו ואף ברמז קל כל טענה שהיא.

כשהיה שומע על חולה כו' ומבלי שהכירו ויודע במי מדובר ורק אמרו שזה יכול לחזקו נסע וטרח ועלה כמה קומות ברגליו וכל זה מבלי לדעת במי המדובר.

כמה דאג להכניס ילדים ובחורים למוסדות תורה כו', ובנות כו', וכמה בייש עצמו לזה, וגם לאנשים שלא הכיר כלל, ופעם היה א' שביקש מרבינו כו' ולאח"ז בא שוב להפציר ברבינו, ולאחר שיצא אמר רבינו זלל"ה וכי מה הוא חושב שזה קל לי לבקש, ודבר זה לקח מרבינו הרבה כוחות, וכן בעניני רפואה היה עוזר להרבה אנשים שהר"י יבקש כו'.

זכורני שאף לכולל יום שישי וכולל ערב היה דואג לאברכים כו', ופעם ניסה לתפוס ראש כולל שיקבל אברך לכולל ערב ולא תפסו בטלפון והלך בעצמו ברגל לבקש שיכניסו, וגם האברך שעשה זאת בשבילו לא ידע מזה, ורק במקרה נודע לו הדברים, כמה דאג לאלמנות כו' בעצות ותחבולות שא"א להאריך כו'.

פעם אמר לי רבינו זלל"ה שהכין עצמו לברך אבל לא זוכר אם בירך וביקש שאוציאנו בברכה, ופעם אמר בר"ח שמסופק אם אמר יע"ו וביקש שיוצאו אותו יד"ח חזרת הש"ץ.

תקופות ארוכות היה בעצמו עולה ומעיר הבחורים לשחרית [היה נכנס לחדר ומדליק האור], ואף לסדר ב' פעמים רבות היה מסתובב להעיר הבחורים, וכן בלילה כשהיה חוזר מביהמ"ד היה עולה פעמים לפנימיה, וכן היה יורד לחד"א לזרז הבחורים ללכת לביהמ"ד, [ופעם כשראה בחור שמגהץ, אמר אה בכל עת יהיו בגדיך לבנים], כשראה בחורים מסתפרים בלילה היה מעיר שלא מסתפרים בלילה, וכן לא גזז שערות ראש בלילה.

היה בבית רבינו שני סירים לחמין, אחד היה בעבורו מבלי מלח ותבלינים, והשני עבור התלמידים, ושבת אחר שבת היה נשרף הסיר של רבינו, והסיר השני לא נשרף והתלמידים שסעדו אצלו היו אוכלים בפניו והוא לא היה אוכל, והיה יושב ולא אמר מילה ואף לא פתח ספר אלא ישב וחיכה שיאכלו, וכאמור כמה שבתות לא אכל חמין, ולא הראה רמז קל שבקלים שום טענה, וכן היה בנרות שבת כמה שבתות שהיה חוזר מהביה"ד הנרות היו מכובים ולא אמר ולו מילה אחת [התלמידים היו מכינים הנרות], ורק אחר כמה שבתות אמר בהבלעה שאולי צריכים להשים פחות שמן, הנרות שהיו מכנים לו היה מנרות שדולקים כחמש שעות ועל זה הוסיפו שמן זית.

היה הולך לבדו לשיבה ולא היה מסכים שילוו אותו סתם, היה נותן את כתביו לתלמידיו שיעברו על הדברים ויעירו הערות, היו אין ספור פעמים דברים שהפריעו לו ולא העיר כלל ואדרבא האיר להם פנים.

פעמים מספר אמר שבצעירותו לא חלם שיעיז אי פעם לדבר בציבור, שמטבעו הוא מאוד ביישן, [בימי השבעה סיפרו האחים שליט"א שאביהם פעם אמר שר' שמואל עוד ישמעו אותו], וכן שנים רבות לא הסכים לפרסם מאמרים בקבצים כו' ורק פעם אחת כו' ומאז הסכים לעוד פעמים בודדות, ופעמים כשנשאל רבינו זלל"ה למה לא מוציא את כתביו לאור עולם השיב לי אתה צודק אבל צריך כוחות לזה, והיה נראה מרוח הדברים שחושש שמא זה לא אמת לאמיתה של תורה, ופעם אמר לאמו"ר שצריך להוציא בגיל צעיר ועד היום מתחרט שלא הוציא בגיל צעיר, והיה פעם תלמיד אחר ששאל כן לרבינו והשיבו שטוב שמוכיח אותו והוא צריך מוכיח ותבוא עוד.

כשבקשתיו שישמש כסנדק לבני בכורי ניו"ו והיה זה בביתו ואמר לי אתה רואה יש כאן ס"ת ואפשר לפתוח כו', ולטובת הילד שאני לא ישמש כסנדק, וביקש שאביא לו להגיד הברכות.

שהר"י זלל"ה הגיע לביהמ"ד לסדר ללמוד עם החברותא, והחברותא ישב במקום וישן, והר"י הלך וישב במקום אחר בביהמ"ד.

דברים שנשמעו מרבינו זלל"ה הכ"מ, כמובא במשנ"ב שלא להגיד תהלים בלילה, וסבר שאין חילוק בין קודם לחצות כו', ואמר שאם משהו נמצא בכותל יכול להגיד, פעם נשאל מא' מתלמידיו שרצונו ללכת לאמירת סליחות בימי השובבי"ם והחברותא שלו לא מסכים, ושאל לרבינו ושאלו האם הוא צם וכשהשיב בשלילה אמר לו שימשיך ללמוד.

פעם שדיבר בנושא לימוד הקבלה ואמר לו א' התלמידים שכתוב שעד גיל ארבעים כו', ואמר רבינו שמי שלא למד עד גיל ארבעים מובטח לו שלא ילמד גם אחרי, ואמר שהיום הכל מפורש וכתוב, היה אומר לאברכים מהשיבה שאפשר ללמוד זוהר, וכשנשאל שלא שמענו בדורות האחרונים שגדולי הדורות למדו קבלה, והשיב שסברו שעיקר הלימוד הוא

באביי ורבא, ומיד הוסיף שהחזו"א זל"ה בסוף ימיו למד קבלה, ופעם סיפר לו א' מתלמידי הישיבה שפתח ספר בקבלה וממש גער בו וכי מה חסר לך באביי ורבא.

סיפר שהלימוד שלומדים בישיבת פנובי'ז מסכת סנהדרין ובישיבות לפני כן לא למדו מסכת זו, משום שבזמן המלחמה הרב מפנובי'ז ברח ונקלע למקום והיה שם רק מסכת סנהדרין ולכן קבע שילמדו זאת בישיבה.

סיפר שהסנדק שלו היה האדמו"ר מרחמסטריוקא ואמר שלא אבא של האדמו"ר היום ולא סבא שלו אלא אבא של הסבא ומנה כל א' לפי סדר גדולתם כו'.

אמר לו א' מתלמידיו שבער"פ מרוב טרדות החג אם אינו דוחף בכח כמה דק' לא ילמד כלל, ואמר לו רבינו שמי אמר שכך צריכים לעשות, [אולי ל"צ ללמוד].

כשראה א' מבני הישיבה לומד בסדר מוסר ראשית חכמה אמר לו שפעם פחדו לפתוח ספר זה, וכשהיה רואה בחורים ממשכים לימוד הסדר ב' היה שואלם אם הם ממתנגדי המוסר.

בענין שמו"ת פרשת וזאת הברכה אמר שממתי שקראו במנחה בשבת הפרשה מותר לקרוא שמו"ת.

התפילין אמר פעם שמספיק שיש שחור במה שצריך לשיעור מעיקר הדין והביה"ל דן בזה כו', בסדרים היה יושב בספסל עם כמה מושבים שעולה ויורד, ואמר שלא יהא ספרים על כל הספסל ואמר שאף שמעיקר הדין מותר כו'.

בא' בימי ביה"ז לאחר שאכלו גבינה צהובה, ולאחר כמה שעות אכלו בשרי הביא פולגתא דהגרש"ז והגר"ש זצ"ל ולא רצה להכריע בזה למעשה, בביה"ז כשהיה מתארח לאכול במקו"א היה מדליק נרות במקום הלינה.

פעם הביא לו אברך ת"ח ספרו עה"ת ולאחר שהלך מיד ביקש רבינו זל"ה לקרוא לו וגם לזה היה סיבה שלא רצה לאומרו לו רק לאח"ז ולא מצאו אותו, ואמר רבינו זל"ה שרצה לומר לו שיחבר על הש"ס והסוגיות, ואף שהספר היה בנושאים בלימוד ולא באגדה.

היה מקפיד על איסור הלנת המת והביא שהר"ן בסנהדרין שסובר שהוא איסור דאורייתא. סבר שכמעט ואין מעלה בקניני התורה של מידות טובות ומוסר, לולא עמל של תורה בהוויות דאביי ורבא.

כשנשאל היאך מצינו לאנשים שזה נראה שידעו הרבה חלקים מהתורה ואעפ"כ דעותיהם היו כו' והיאך אור התורה לא השפיע עליהם, והשיב שזה מגיע מלימוד בשטחיות. יום אחד נכנסתי לרבינו בצהרים והיה זה באותו זמן שיצא ספר שממעט בעמלה של תורה והשאיפות, ואיך שנכנסתי [ולא ידעתי על מה מדובר], ודיבר מהלב וכי מה אתה חושב שבזמן אביי ורבא לא היו כאלו שעשו ליצנות מהתורה, ומה יצא...

היה פעם שצלצל פלפון בישיבה בשבת ועשה רעש לתלמידים ופסק שאפשר לשים במקרה, פעם בשבת בצפת נשאל על ילד שפתח את הראש ויש אפשרות לשים פלסטר או דבק שלא יראה צלקת וביקש שיבאו לו ספר שש"כ, וכמדומה שהורה להיתר.

נשאל ע"י אברך שרוצה לתת חומש ועי"ז יהא לו יותר כסף, והשיב לו שהגר"ז ור' דוד בהר"ן פסקו שאברכים לא צרכים לתת אף מעשרות, ולאח"ז אמר אתה יכול לתת חומש ממה שהבית מרוויח.

אמר שבחור צריך ללמוד כל יום כרבע שעה משנ"ב ואפשר לצמצם לפעם בשבוע ושלא זה יהא עיקר הלימוד, ועיקר הלימוד צריך להיות בעיון, ופעם ראה בחור בסדר ב' בסופו לומד משנ"ב וסגר לו הספר.

הורה לברך ברכה אחרונה על אכילת תמר אחד שאינו קטן, פעם בביה"ז בנופש ולא היה מלח על השולחן ואמר שבדיעבד אפשר להטביל בלחם כיון שיש בו גם מלח, ולעצמו החמיר בזה, כשהיה מגיע לים היה מברך מיד כשרואה הים, ופעם שכח לברך, וביקש שיביא לו הכיפה ובירך בתוך המים, הכיפה והציצית היה מוריד קרוב יותר לחוף.

אחד מבני הישיבה נזכר אחרי מעריב בליל שב"ק שהתפלל מנחה בער"ש אחרי שקיבל שבת והאם יצא יד"ח מנחה כיון שהיה זה אחרי שקיבל שבת, ואם לא, האם צריך להתפלל מעריב שוב כהשלמה למנחה, ושאל לרבינו לאחר מחשבה כדקה אמר רבינו זל"ה יש חת"ס כו' וקרא להגאון ר' עקיבא קיסטר זצ"ל ועוד אחד ועשו התרת נדרים על הקבלת שבת.

נשאל רבינו זל"ה, משפחה שביליל שבת הורידו בטעות הסיר של החמין והניחו על השיש האם מותר להחזיר, ופסק שאפשר לסמוך על דעת הר"ן ופמ"ג ויכולים להחזיר הסיר מיד.

חינוך, פעם נשאל רבינו זל"ה על ילד כבן ארבע שעושה כרצונו הן בדיבור והן במעשה היאך לנהוג עמו, ואמר רבינו זל"ה בזה"ל תן לו לעשות מה שהוא רוצה, וכשנשאל עד איזה גיל לנהוג כן, לא ענה, ומרוח הדברים היה נשמע שזה יעבור לבד, ושנה אחת בחוה"מ היו אצל רבינו זל"ה משפחה לסעודת חוה"מ והיה ילד כבן שנה ומחצה שלקח כוס זכוכית ודפק עם הכוס על השולחן, והוריו ניסו למנועו, אמר רבינו זל"ה להניח לו ולא לקחת ממנו כו', כמה פעמים שהגעתי לרבינו זל"ה בחוה"מ עם ילדי ני"ו רבינו היה מביא להם צרור מפתחות ביתו וחדרו ושאלם אם רוצים הם המפתחות, והשיבו בשלילה, ואמר להם אתם צודקים מה תעשו עם זה, והיה אומר זה נקרא אגוז ונטלו צרור וזרקו, סבר שאין ענין לחנך ילדים כגיל שנתים לברך שכלל לא מבינים מה ולמי מברכים, [ובגמ' מצינו שתינוק היודע לדבר מחנכים אותו לומר תורה צוה, ולהגיד אמן].

כשהיה מתארח אצל אנשים לא היה מסכים לשבת על כסא של הבעה"ב אמר שכך מקובל לו מאבא, פעם בביה"ז שאחרי פסח היה בצפת, ונסע לב"ב לכינוס כו' ושאלתיו הרי כולם יודעים דעתו של הר"י על אותו כינוס, והשיב שלא רוצה שאנשים יעשו מזה תילי תילים כו'.

בביה"ז כשטייל ברחובות העיר זכרון יעקב וסיפר סיפורים על גדו"י זצ"ל באריכות ותוך הדברים אמרתי משפט כו' וגער בי ליצנות ליצנות מה למדת היום ובזה הסתימה השיחה, וסיפר שכשלמד בכולל אהל שם הכיר בהגאון הקדוש רבי מאיר אבוחצירא זצוק"ל ודיבר עליו דברים מופלגים, וכן סיפר שכמה פעמים דיבר עם הקה"י בלימוד ולאח"ז הפסיק כיון כשדיברו עימו היו צריכים לצעוק ואין לו קול גבוה, פעם לאחר מעריב אמר רבינו זל"ה תראה היאך בוגרי ישיבת חדרה מתפללים.

סיפר שפעם הגיע חסידו איד למרן הגרי"ז וביקשו ברכה והגיש לו את ידו אמר לו הגרי"ז זיע"א אתה רוצה ברכה או יד. כשהיה רואה שנוגעים בזקן בשבת היה מיד מעיר להזהר כו', אמר ששנים רבות היה קשה לו למה חז"ל החמירו מאוד בברכה לבטלה, הרי להזכיר ש"ש בלי ברכה בזה לא החמירו, ואמר שלבסוף מצא שהנתיבות שואל זאת.

לא הסכים בשו"א להקל לאברכים לקבל שבת מוקדם עם תפילת מעריב, והביא שגם הגריש"א זיע"א הקפיד בזה, כשראה מטענים מחוברים לחשמל בביהמ"ד אמר להוציא זאת מחשש גזל, כשראה כו"ח מונחים על הגדר המקיפה לבימה ביקש להוריד זאת דאי"ז מכבוד ביהמ"ד, כשראה מסתכלים בספרים העומדים למכירה העיר בזה.

עם פטירת הגרי"ש, למחרת שאלתיו מה יהיה, ואמר לי שזוכר כשהחזו"א נפטר אמרו שהיה עולם עם החזו"א ועכשיו זה עולם בלי החזו"א, והוסיף ואני אומר שהיה עולם עם הגרי"ש ועכשיו זה עולם בלי הגרי"ש, ותפסני בידי ואמר לי אבל צריך לזכור שטוב הכלב החי מן הארי המת.

אחריות הכלל, היה זה בא' השנים ובאחד הכוללים בער"פ היה חלוקה של חב"ד, אז היה שקיבלו מוצרים רבים במחיר סמלי שירד מהמשכורת, ורבינו זל"ה הגיע לסדר א' כולו בסערה, והתחיל ללמוד כו', ואז שמע כו' וביקש שיגיד לאברכים שיבטלו וטענו שהם לא יקחו את החלוקה, וממילא טענו האברכים שהם לא יבואו לקחת החלוקה, וגם לא יקבלו הכסף, ורבינו ביקש מהם שיתקשרו להגיד שהם לא רוצים החלוקה, ואמרו האברכים לר"י [האברכים היו מחוץ לעיר והכל היה דרכי דרך הטלפון], שאין בזה ענין כיון שבל"ה הם לא יקחו כו' כו' ואזי ביקש רבינו לדבר עמם בטלפון וזה היה בביהמ"ד באמצע הסדר [וכמדומה היה זה פעם היחידה שדיבר בביהמ"ד באמצע הסדר בטלפון], והר"י דיבר איתם שלא די בזה שלא יקחו ויקוּזו להם במשכורת כו', אלא שיתקשרו בעצמם להנהלת הכולל דשם ויבקשו שהם לא רוצים את המתנה.

הכרתי בחור שהיה בחור ישיבה, ויום אחד הגיע לביהמ"ד בסוף הסדר, ופרק עול אדוניו מעליו, ואמרתי לר"י כו' והר"י שוחח עמו כעשרים דק', וכך הוה שהיה מגיע אחת לשבועים ורבינו זל"ה שוחח עמו בישוב הדעת ושמע דבריו, ואף שזה היה מעכב לזמן מנחה, כל פעם היה מגיע והר"י הושיבו ושוחח עמו, ובס"ד עלה על דרך המלך ולומד בכולל, ודבר זה היה במקרים רבים רבים, ומי שעבר דרכו הר"י היה מעלם מעלה מעלה.

ספרתי לרבינו על קבוצה של בחורים מישיבה אחרת שעשו משהו שאינו לרוח הישיבה שם וזרקו אותם משם, וא' מהם שאביו אינו שומ"צ ר"ל והוריו גרושים כו' ובניסים אותו בן נשאר בן ישיבה כו' ועלה לבן עליה מופלג, ולאחר שזרקו אותו מהישיבה פרק עליו ונתחבר עם אביו ר"ל, וכמה ימים רבינו בסערה היאך אותו ר"י כו' וכי הוא לא מבין שיש כאן נושא רגיש, ואמרתי לרבינו כשספרתי זאת לאותו ר"י לא היה אכפת לו כ"כ, ואמר שהרב שך זיע"א כבר אמר לו עליו כו'.

מנהל ת"ת בירושלים נשאל לרבינו האם אפשר לקחת ילדי הת"ת לטיול שממוקם ליד כפר... והשיב לו רבינו שלא ליקח הילדים, ולאחר זמן כשכבר לא היה קשור כלל לאותו כפר... ולא יהיה מוזכר בפתק כלל וזה כבר מחוץ לאותו כפר, ורק אולי יעברו ליד אותו מקום אעפ"כ הורה רבינו זל"ה שלא ליקח הילדים ואף שלומדים שם על הדבש, פעם קיבל רבינו זל"ה מכתב בדואר מארגון שמלמד רמ"ם כו', וכשקרא מהדף אמר יש כאן דברים שמשכנעים אבל אני לא מחזיק מזה, ושוב קרא ואמר אפי' שזה משכנע כו'.

הנהגת הישיבה, תמיד היה מרבה בשיחות מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה, וישיבה זה מקום שמגדלים בו תורה ותפילה, ונביא מקצת ההנהגות לא היו זמנים ושעות קבועות הן לתפילות והסדרים וסדר מוסר, וכן לא היו ימים קבועים לשיעורים, ולאידך היה תובע מהתלמידים ללמוד בביהמ"ד דייקא ולא במקומות אחרים, ואמר שיש אחריות

של הציבור, וכשסבר שטובת הבחור שיצא סבר שודאי צריך לטובת הבחור, וכן כשהיו שמחות בישיבה היה אומר לבני הישיבה לצאת ואף שיהא ביהמ"ד בטל.

וכן היה מורה לתלמידים, כשראה צורך בכך, ליסוע לנופש כמה ימים והיה משלם מכיסו גם חלק ניכר מההוצאות, ולא שכח מלהתקשר ולהתעניין אם הכל בסדר כו' ואם צריך עוד כסף, ובעצמו היה מתקשר לדאוג למקום לינה.

בני הישיבה היו קובעים המסכת שילמדו, והיה אומר מה שירצו התלמידים ופעמים שלמדו מסכת אחר מסכת בהפרשים של כארבע שנים, וכשלמדו מסכת ב"ב היה זה למעלה משנה וחצי ולמדו השותפין לא יחפור חזקת הבתים ויש נוחלין, ובפרק חזקת הבתים היה בהתלהבות ממש כיון ששבע עשרה שנה כבר לא מסר על זה שיעורים, החלפת מסכת לא היה קשור כלל לתחילת זמן והכל כפי שירצו התלמידים, היה פעם שלמדו מסכת שבת ולאחר כמה חודשים היה זה קצת אחרי חנוכה והתחילו באלול, ואמר שהציבור לא מספיק בענינים וצריכים להחליף מסכת.

בסדר ב' וג' לא היה לימוד מסוים וכ"א למד מה שליבו חפץ, וכל אחד מבני הישיבה היה מדבר עם הר"י ממקום לימודיו, ולאברכים גם סדר א' היו לומדים לבו חפץ, והרבה מהאברכים היו לומדים לפי סדר השיעורים, [וסיפר כמה פעמים שבאים אליו ראשי כוללים ואומרים שהתלמידים שלו לא מסתדרים בכולל, וסיפר שאמר להם מה אתם רוצים מהם תנו להם ללמוד, ופעם סיפר שפגש בא' מבוגרי הישיבה ואמר לו שלומד בכולל שלומדים עמוד ליום, ודיבר עם הר"י בלימוד על רעק"א בדף ח' והיה זה תחילת זמן ואמר לו רבינו אה הרשו לכם להסתכל שם, וכן סיפר שהגיע אליו א' מבוגרי הישיבה ואמר שלא יכול לעמוד בשמירת סדרים כו' ולכן עזב הכולל ולומד לבדו בלי מסגרת, ולצורך פרנסה לומד עם ילדים שעה כל ערב ואמר לרבינו שעד היום היה עובד שמונה שעות ביום ועתה רק שעה.]

היה מקפיד שבני הישיבה ישתתפו בתפילת שחרית וסדר מוסר, והיה תקופה שהיה מעורר מאד על תפילת מנחה, ואף שידע שלא זכו להיות בביהמ"ד בסדרים לא היה מעיר אלא על הנ"ל, כל בחור היה חייב בשמחת אירוסיו למסור חבורה בלימוד ולאו דוקא ממה שלמדו בישיבה, וכן בבריתות לאברכי הישיבה היה משתתף והקפיד שלא ידברו בדברי אגדה, ובדרך כלל היה אומר לעמוד בציבור, ופעמים אף בחתונות היה מדבר בדברי תורה עם החתן.

בשיחות היה אומר תמיד שהוא כא' מבני החבורה ורק צריך שיהא מישוהו שיוציא הדברים מהפה והוא שליח ציבור ולעצמי אני אומר כו', וכן היה הנהגתו בישיבה לא היה יושב במזרח אלא בפינת ביהמ"ד, וכן לא היה יושב עם כו"ח, והיה מרגיש בעצמו כא' מהחבורה.

בשבת חנוכה ובשבת אחרי שבועות, היה מקפיד שכל בני הישיבה ישארו בישיבה ולא יסעו לביתם, היו גומרים הזמן בז' ניסן ובט"ו באב, והיה מוסר שיעורים בהמשך הזמן [ופעם אמר שרואה שאין בזה שום קושי לבחורים ואדרבא כו'.]

היה מכבד מאוד לאברכי הישיבה [וכן לכל אברך], והיה מחלק כל ר"ח את החלוקה.

חזון איש, דיבר על החזו"א דברים מופלגים ביותר ממש ואנו אין לנו הרשות לחזור על הדברים, ואמר שזכה לחבר חיבור על כל התורה בעומק העיון, ודיבר רבות על עמל התורה הנורא של החזון איש, ופעם ראה שאני לומד אמונה ובטחון בסדר מוסר אשר

לא.

נמצא בחזו"א על טהרות בסופו בלי ההשמטות, וכשראה זאת רה"י זל"ה דפדף לו לדפי הספר ואמר לו זה ספר מוסר יותר.

סיפר כשראה את החזו"א זל"ה בפעם הראשונה בחייו, היה זה בילדותו, בשנת תש"ו, בלווייתו של הרב בלוי זצ"ל, ראה את הרב מפנוביץ' הולך עם זקן כפוף, והיה בטוח שזה א' ממחזיקי התורה של ישיבת פנוביץ', [ובהזדמנות אחרת סיפר הר"י, שהחזו"א התפלל שלא יהיה לו הדרת פנים, ותפילתו התקבלה], וכשעברה שמועה שהחזו"א נמצא כאן, הילדים נבהלו, ואמר שהיו ילדים שהלכו עם לבוש קצר והלכו להחליף בגדים.

ופעם התבטא רה"י שכשהוא יבוא לעולם האמת וישאלו לו למה לא ניצל מספיק את החזו"א ולא ידע לו מה לענות על זה, [וא' התלמידים שהיה במקום אמר שגם הוא כשיבא לעולם האמת לא ידע מה לענות על כך שלא מנצל את הר"י זל"ה], פעם כשהיה בים שאל כמה זמן היינו במים ואמרו לו כעשרים וחמש דק' אמר שהחזו"א קבע שזה מספיק, [וידוע שהחזו"א נסע באטובוס לים ונסעו עמו באוטובוס רה"י והגרד"צ זל"ה].

מה שידוע, [ובהזדמנות אמר ששמע הסיפור הזה בלווייתו של החזו"א, מרבי שמריהו גריינמן זצ"ל], שהחזו"א למד פרק ראשון במקואות זמן מרובה, אמר רבינו זל"ה שאין ידוע לנו מה עיין שם כ"כ הרבה, וגם בספר החזו"א לא האריך בזה הרבה, ויש עומק ומתיקות בעצם המשנה גם בלי חידושים. סיפר שפגש את מרן הרב וואזנר זצוק"ל בברית בבעלז וחיכו שם, וסיפר לר"י סיפורים על החזו"א היאך שמינהו לרב והיה מגיע לביתו, ופעם אחת פגש אדם בחזו"א ושאלו את מי אפשר לשאול שאלה בהלכה ולא ידע שזה החזו"א, והחזו"א לקחו לביתו של הרב וואזנר כו', ובאותה הזדמנות סיפר הר"י שבזמנו החזו"א היה ידוע כבעל מופת יותר מאדמורי"ם כו'.

וסיפר עוד רבינו, כשהחזו"א למד פרק ראשון בעירובין למד זאת במשך חצי שנה ובאותה חצי שנה לא למד דברים אחרים כלל, ורק עירובין פרק ראשון, וסיפר רבינו זל"ה שלאחר אותה חצי שנה אסרו הרופאים לחזו"א ללמוד כלל.

קדושה, רבינו זל"ה נהג בקדושה ופרישות גדולה שמירת העיניים כו', ועוד דברים שהצינעה יפה להם, פעם שהלכתי עם רבינו לניחום אבלים, ועברה שם אשה ולפתע הגיע אשה אחרת מהכיוון השני כו', וממש היה מזועזע כמה דק' ולא יכל היה לדבר כו'. היה פרוש מעניני עוה"ז, ואי"ז הגיע רק משום שעבד ע"כ ורק מרוב דבקותו בתורה ושקיעות מוחלטת ממילא היה בז לעניני עוה"ז.

מרוב עוונינו אבדנום, נאספו מנו
בחטאינו, סעו המה למנוחות עזבו
אותנו לאנחות, שוטטנו בארבע פינות
תרופה לא מצאנו,

אוי, מי יתן לנו תמורות...

ת. נ. צ. ב. ה.